

De antirevolutionaire staatsleer van Mr. Groen van Prinsterer uit de bronnen ontwikkeld

<https://hdl.handle.net/1874/292720>

3

SPECIMEN IURIDICUM INAUGURALE,
CONTINENS
QUASDAM IURIS PUBLICI ANIMADVERSIONES,

QUOD,

FAVENTE SUMMO NUMINE,

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

BERNARDI TER HAAR,

THEOL. DOCT. ET PROF. ORD.,

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU,

ET

NOBILISSIMI ORDINIS IURIDICI DECRETO,

Pro Gradu Doctoratus,

SUMMISQUE IN

IURE ROMANO ET HODIERNO HONORIBUS AC PRIVILEGIIS

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

ERUDITORUM EXAMINI SUBMITTIT

DANIEL KOORDERS,

e pago Maarssen.

A. D. XXVII M. FEBRUARII, A. MDCCCLX, HORA II.

Trajecti ad Rhenum,

TYPIS MANDARUNT KEMINK ET FILIUS.

MDCCCLX.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

PHYSICS DEPARTMENT
5712 S. UNIVERSITY AVE.
CHICAGO, ILL. 60637

PHYSICS 309
LECTURE NOTES

BY
J. D. VAN VLAASLAND

1963

PHYSICS 309

LECTURE NOTES

BY
J. D. VAN VLAASLAND

1963

DE
ANTIREVOLUTIONAIRE STAATSLEER

VAN

M^r. GROEN VAN PRINSTERER

UIT DE BRONNEN ONTWIKKELD

DOOR

D. KOORDERS.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.

1860.

*„Sympathie is het eerste vereischte van alle
doorzicht.”*

CARLYLE.

*„Les partis ne donnent sérieusement leur adhé-
sion qu'à deux conditions, des principes certains
et des talents éclatants; ils veulent être sûrs et
fiers de leur chefs.”*

GUIZOT.

AAN

ZIJNE BEMINDE LEERMEESTERS

DE GEER, KARSTEN, EN OPZOOMER,

WIER PERSOONLIJKHEID EN ONDERWIJS BIJ HEM

IN DUURZAME EN DANKBARE HERINNERING ZULLEN BLIJVEN:

WORDEN

ALS BLIJK VAN EERBIEDIGE HOOGSCHATING, EN TEN

PAND VAN OPRECHTE VERKNOCHTHEID,

DEZE BLADEN TOEGEWIJD

DOOR

DEN SCHRIJVER.

VOORBERICHT.

De inhoud der volgende bladzijden zal, zoo hij aan 'la mort sans phrase' ontkomen mocht, waarschijnlijk bij velen levendige weerspraak ontmoeten. Het nationale is niet-altijd populair. En wij weten het, dat wie niet meédoobert op den stroom der volksmeening, - wie durft instemmen met 'het kleine hoopjen' der antirevolutionairen en vertwijfelen aan de wonderkracht van Jean Jacques' evangelie, - dat dien geen onverdeelde bijval wacht.

Tóch kan het, bij eenig nadenken, niemand verwonderen, dat juist de behandelde stoffe door mij werd gekozen. De partij die aan zoo velerlei smaad en miskenning zich ziet blootgesteld, - die vroeger ook door mij in haar Nederlandsch en christelijk karakter zoo teneenemale werd miskend, - de antirevolutionaire partij had op mijn spreken recht. Nu voortgezette studie de

nevelen van het vooroordeel heeft doen wijken, en mij geleerd, als karikatuurleekenen te waardeeren, wat zelfs bekwame landgenooten te-goeder-trouw voor karakterteekening hebben uitgegeven, zou schroomvallig teruchblijven uit den strijd der partijen laakbaar zijn. Ook in onzen leeftijd, weinig-ridderlijk zoo Burke recht heeft, zal dit door weinigen worden ontkend.

Ik heb gepoogd, zooveel ik kon, mij te stellen op de hoogte van mijn onderwerp. Gedachtig aan het waarschuwend voorbeeld van Dr. Fruin¹, heb ik heel de reeks van geschriften, door onzen uitstekenden landgenoot, sinds meer dan dertig jaren, met zeldzame volharding en schitterend talent aan de ontvouwing en verdediging zijner beginselen toegewijd, zonder één enkele uitzondering, naauwlettend en naar de tijdsorde hunner verschijning, gelezen en herlezen. De werken van zijn rijkbegaafden geestverwant Stahl; inzonderheid ook diens kleinere opstellen, die in ons vaderland helaas! te weinig gekend worden; zijn almede zorgvuldig door mij geraadpleegd. Op dit terrein werd, in dubbelen zin, reeds zoo menige lans gebroken, dat ik niet dan beoorlijk-toegerust ten strijde wilde komen.

Diezelfde reden heeft er me toe geleid, om niet

¹ Die, volgens zijn eigen bekentenis (De antirevol. bezwaren enz., p. 14) een kritiek van Groen's staatsleer ging geven, zonder vooraf de Archives en de Nederlander bestudeerd te hebben.

spaarzaam te zijn in het medeelen van bewijsplaatsen; op gevaar af, dat men over die 'citaten zonder tal of maat'¹ onbarmhartig den staf breke. Ik heb altijd gemeend, dat het bij een pleidooi minder aankomt op sierlijkheid van vorm dan op degelijkheid van inhoud, op de kracht der argumenten; bij een kampstrijd minder op den glans dan op de scherpte van het zwaard. Afdoende weêrlegging van telkens-herhaalde verwijten is ondoenlijk, indien men, ten gevalle van de wederpartij, zijn beste wapenen ongebruikt laat. Ik had daartoe, vooralsnoch, weinig geneigtheid.

Overigens bevreemde het niet, dat dit 'beknopte overzicht der antirevolutionaire regtzinnigheid'² wel weêr 'vernieuwde inkleeding der oude beginselen, maar geen

¹ Uitdraking van Dr. Fruin, in zijn partijdige oordeetwelling over Groen's Beschouwingen over Staats- en Volkeren-regt, (1834, herdrukt in de Verspreide geschriften, 1859), waartegen hier de, mijns inziens billijker, uitspraak van Mr. J. Heemskerk Bz. (De Gids 1852, II bl. 485 en 486) oversta: „Een boek dat uit de keur der meesterstukken in de letterkunde van vroeger en later tijd eene bloemlezing bevat, waarin, zij 't ook eenzijdig, warme liefde voor het Christendom ademt, bevallig door stijl en vorm, wegstepend door den bezielenden toon van overtuiging en dat tot zelfdenken willokt ook om het nieuwe en verrassende der gezichtspunten, - zulk een boek verdient in ons oog den stempel van zwaar en vermoeijend niet, al mist 't den strengen didaktischen betoogtraut.”

² Het in deze zinsnede aangehaalde is uit Fruin, het antirev. Staatsregt enz., bl. 3.

uitwerking, geen toepassing' behelst; en klage men niet, dat het den 'liefhebber van algemeene beginselen' ver-raadt, doch op een bittere wijs 'den weetgierigen lezer' teleurstelt, wien het 'niet alleen om de grondslagen, maar om het geheele stelsel te doen is'. Die beschul-diging, indertijd door Dr. Fruin tegen Mr. Groen van Prinsterer zelven ingebracht en door Mr. J. Heems-kerk Bz. met het gezach van zijnen naam ondersteund¹, is het uitvloeisel eener schromelijke begripsverwarring. Haar herhalende, zou men opnieuw vergeten, 'dat het-geen men het antirevolutionaire stelsel noemt, eigenlijk is eene historische beschouwing, eigenlijk kan gezegd worden in de voordragt van één feit, in de levensge-schiedenis eener leer, in het verhaal van de wording en werking der revolutie-begrippen te bestaan'²; - op-nieuw vergeten, dat, 'eer men het systema van den heer Groen bestrijdt, het onderzoek niet overtollig is of hij, in den gebruikelijken zin van het prachtige woord, een eigen systema heeft; of vasthouding aan de witspra-ken van Gods Woord en aan de lessen der ervaring den naam van eigen systema verdient.'³ De kontra-revolutionairen hebben zulk een 'eigen systema', de anti-revolutionairen niet. Naar waarheid kon hun woord-voerder de verklaring afleggen⁴: 'grootendeels wensch

¹ T. u. p. bl. 482.

² De Ned. n°. 1040.

³ De Ned. n°. 1223.

⁴ De Ned. n°. 264.

ik, wanneer het niet op beginselen aankomt, hetzelfde wat door de revolutionairen begeerd wordt. Veerkracht van het Centraal gezag, vrijheden der burgerij, zelfstandigheid van Gewest en Gemeente, invloed der Natie. Het verschil ligt minder in hetgeen gewenscht, maar in de wijs waarop het wenschelijke verkrijgbaar gekeurd wordt. Niet om de zegepraal van 'eigenaardige staatsvormen'¹ is het hun te doen; 'het antirevolutionaire Staatsregt sluit geen soort van Gouvernement uit'². Ze zijn geen vrienden van stabiliteit of teruchgang; integendeel, ze erkennen het onbewimpeld, dat 'er geen echt-conservatief beginsel is, waar de bestendigheid der orde in de terzijdestelling der vrijheid gezocht wordt'³, - dat men 'om waarlijk conservatief te zijn, aan de wezenlijke regten en behoeften der Natie, aan de eigenaardige ontwikkeling der tijden, bevorderlijk moet zijn'⁴. Het fundament, de beginselen, waarop elk Staatsgebouw en

¹ Fruin, Het antirev. staatsregt, bl. 5. Vg. Grondwether. en Eensgezindh., bl. 365, alwaar, tegenover de bewering van de Bosch Kemper dat de antirevolutionaire staatsvormen nooit bestaan hebben, enkel beweerd wordt, 'dat de staatsvormen, ten allen tijde, tot aan de toepassing der wijsgeerte van de 18de Eeuw, in den grond der zaak en bij alle insngselen van zonde en bederf, gesteund hebben op de anti-revolutionaire begrippen van historische ontwikkeling, organiek leven, soevereiniteit Gods, onderwerping, in woord en daad van Overheden en onderdanen aan eene hooger dan menschelijke wet.

² Ned. Ged., III bl. 102; De Ned. n° 326. ³ De Ned. n° 482.

⁴ Verscheidenheden over Staatsregt en Politiek (1850) bl. 62.

Elke Staatsregeling behoort te rusten; het gezach van Bijbel en Historie, van 'de Historie die ook het vlam-mend Schrift van den Heiligen God is', van 'de Heilige Schrift die, in de onafscheidelijkheid van gebeurtenis en leer, ook de historische Schrift is'¹, op politiek gebied; ziedaar het groote, het eigenlijke, het kenmerkende verschilpunt tusschen hen en de voorstanders van het revolutionaire staatsrecht. Tot de in-het-licht-stelling van dit principieel verschil moest derhalve uit den aard der zaak, in overeenstemming met het wezen en de strekking der antirevolutionaire politiek, mijn betoog zich bepalen.

Mochten deze resultaten van een vijfjarig onderzoek door mijne landgenooten welwillend worden ontfangen, en velen hunner van verderfelijke dwaalbegrippen teruch-brengen! De tijd gaat, ook voor Nederland, zwanger van groote gebeurtenissen. We verkeeren in een gis-tingsproces. Zal het leiden tot verjonging of tot ont-binding? Van ons-zelf hangt het af. Zoo we eerbied voor de gestelde Machten, niet op de lippen slechts, maar in het hart dragen; zoo we ophouden een kunst-matige verdraagzaamheid aan te kweeken, die tóch niet-dan-wrange vruchten draagt; zoo we het leeren inzien en betrachten, dat godsdienst en zedelijkheid, buiten de school gesloten, veeltijds buiten het hart blijft; het

¹ Ongel. en Revol. (1847), bl. XI.

vaderland zal er bij welwaren. Zoo niet, het zal blijken dat uit verzaking van Nederlandsche beginselen voor Nederland geen duurzaam, geen wezenlijk heil is te wachten. Den wind zaaijende, zullen we den storm oogsten.

En hiermee zou ik dit voorbericht kunnen besluiten. Doch het hart dringt me, in deze aandoenlijke ure, aan den grenspaal van een langdurig en veelbewogen akademieleven, noch een enkel woord te spreken.

Een woord, allereerst tot U, mijn hooggeschatte leermeester, Mr. Vreede! om U dank te zeggen voor de echte liberaliteit, waarmee Ge, bij groot verschil van gevoelen, den jongere vergund hebt zijn eigen weg te gaan, zijn eigen meeningen uit te spreken. Hoezeer ik Uw mannelijke oprechtheid eer, Uw veelzijdige, boven mijn lof verre verhevene, kennis bewonder, weet Ge. Blijf Gij, ook waar onze richtingen uiteentloopen, me een welwillend hart toedragen!

En zou ik dan, bij een gelegenheid als deze, teruchziende op den afgelegden weg, niet een woord van eerbiedige en weemoedige hulde wijden aan de

nagedachtenis van Mr. J. van Hall en Mr. G. Dorn Seiffen, déze de leermeester mijner kinderjaren, van wiens liefdevolle belangstelling in mijn geluk ik nochna mijn promotie in de Godgeleerdheid een zoo treffend als onvergetelijk blijk mocht ontfangen, géne de man, aan wien ik, én reeds om zijn uitstekend onderwijs, én meer-bizonder om betoonde welwillendheid in moeilijke omstandigheden, groote verplichting heb? Beide heb ik ze meé ten grave gebracht; beide zullen ze, om hun helderheid van hoofd en nobelhed van hart, hun dankbaren leerling dierbaar blijven.

Doch ook tot u, tot u bovenal, heb ik noch een woord, gij weinigen, onder vele goede bekenden, aan wie ik den heiligen naam van vrienden mag geven! gij, uit wier midden ik met bittere droefheid er drie mis; den oudste, den trouwste, den edelste, Dr. Peelen, om kunde en karakter gelijkelijk vereerd en bemind door allen, die het voorrecht hebben gehad hem te kennen; Dr. Gerard Backer, met wien zulke schitterende verwachtingen zyn ten grave gedaald; en den eenvoudigen, maar degelijken en beminnelijken Bosch! Hebt dank! gij overgeblevenen! dat ge zoo menichwerf in uren van bange twijfelzucht, door den verheffenden invloed uwer persoonlijkheid, het geloof aan het Ideale in mij hebt verlevendigd en versterkt! Blijft mijner in liefde gedenken! Laat in den moeitvollen strijd des levens, uw steun me

nooit ontbreken! En laat ons in ééne geest, ter vertreding van al wat enkel een konventioneel bestaan heeft, voorzoover het afbreuk mocht doen aan het Rijk van waarheid en deugd, als kloeke mannen in onzen maatschappelijken werkring arbeiden, zoo lang het voor ons dag is. Eénzelfde nacht wacht ons allen.

Maarsseu, 14 Februari 1860.

1871
The first of the year was a
very dry one, and the
crops were much injured
by the drought. The
winter was also very
cold, and the snow
was very deep.

The spring was very
warm, and the crops
were much injured
by the drought. The
summer was also very
hot, and the crops
were much injured
by the drought.

The autumn was very
dry, and the crops
were much injured
by the drought. The
winter was also very
cold, and the snow
was very deep.

The year was a very
dry one, and the
crops were much injured
by the drought. The
winter was also very
cold, and the snow
was very deep.

I. INLEIDING.

De 'voorstanders der Christelijke en historische theorie'¹, degenen die beweerden dat men tegen 'de revolutionaire begrippen' zich verzetten moet 'op grond van echt antirevolutionaire beginsels'², hebben, ook in ons vaderland, reden tot rechtmatig beklach. Ook-hier hadden zij te kampen met 'dem Systeme des Liberalismus, welches bis auf den neuesten Zeitpunkt sich als das allein aufgeklärte, als das allein freisinnige, ja als das allein berechtigte und anständige hingestellt hat, dem man nicht

¹ *Ned. Ged.* III (1831), bl. 103. T. a. p. bl. 109 leest men: 'de Christelijke en even daardoor historische theorie.' Ook-reeds in de *Beschouwingen* (1834), blz. VI komt de uitdrukking 'Christelijk-historische' voor. Hiernaar laat zich de juistheid afmeten van het verwijt, door Thorbecke den 2den Dec. 1853 aan Groen gedaan, dat deze zijn partij — 'vroeger was het een andere naam — thans noemt: de Christelijk-historische partij.'

² *N. G.* II (1830), bl. 44, 126 en 127.

widerspreken durfte, ja vielleicht noch nicht darf, ohne Absolutist, Feudalist, Pietist gescholten zu werden¹. Men zag en ziet in haar beginselen slechts 'beginselen van schijn-godsdienst en schijn-vrijheid²'. Haar streven wordt afgeschilderd als 'een streven naar het monarchale alleenheerschend gezag, het eenhoofdig bewind, eene heerschende Kerk en gewetensdwang³'. Men⁴ waarschuwt

¹ *Stahl's Parlamentarische Reden* (1855), bl. 134.

² Mr. J. de Bosch Kemper in de *Amsterd. courant* van 2 Juli 1857 (Vg. Groen's *Antwoord aan d. B. K.* bl. 37).

³ Uitdrukking van Mr. de Jonge van Campens Nieuwland, in 1840, in de Dubbele Kamer (zie Groen, *Adv. in de D. K.*, 1840, bl. 127). In gelijken geest zeide Thorbecke, den 29sten Nov. 1851, in de Tweede Kamer tot Groen: 'Gij ziet niet vooruit; gij ziet terug. Gij wilt ons in de kerk der voormalige oligarchische republiek, aangevuld met eene beschermende souvereiniteit, terugvoeren.' En van Reesema in 1853, in een opzettelijke 'studie over Mr. G. v. P. en zijne leer' (bl. 45 en 49): 'De pogingen van den heer Groen en zijne partij strekken om, ter liefde eener kerkleer, gesteund door absoluut gezag, eenen toestand te scheppen, waarin de natie inwendig door verdeeling en wederzijdschen naijver krachteloos en tot tegenstand tegen willekeur en onrecht onbekwaam zoude zijn. Het oogmerk is Restauratie, zoo verdoenlijk, van den regts- en rogeringsvorm onzes lands, zooals die vóór 1795 bestond, met verheffing van het huis van Oranje tot zoo goed als absoluut gezag.'

⁴ Mr. M. des Amorie van der Hoeven (*De gids*, 1852, bl. 409).

tegen 'het manichaeisme en de dualistische wereld-
beschouwing der contra-revolutionaire ¹ partij, die

¹ Lees: *antirevolutionaire*. 'Nous ne voulons par la contre-révolution, mais le contraire de la révolution,' het motto van het Berliner politisches Wochenblatt, is altijd de leus ook van Groen en zijn vrienden geweest (*Beschouwingen*, bl. 207). Mr. v. d. H. dwaalde schromelijk, toen hij beweerde (t. a. p. bl. 408), dat 'de partij zich zelve de contra-revolutionaire heet.' Van grondiger onderzoek en naauwkeuriger terminologie (en dáárom halen wij ze aan) getuigt de verklaring die hij in 1854 aflegde (*Over het wezen der godsdienst en hare betrekking tot het staatsregt*, bl. 15, noot): 'De strijd tussehen de anti-revolutionaire school en hare tegenstanders komt mij voor zijne oplossing te vinden in de formule: *Het revolutionaire dogma moet ten volle verwezenlijkt worden, maar op anti-revolutionaire wijze.*' — *De Ned.* zeide daarvan (n° 1236): 'Wij beâmen... dit volkomen, indien de hoogleeraar zijne... gedachte in ons eenvoudig proza terugvindt: dat namelijk men vrijheid, vooruitgang, verlichting, al hetgeen *de Revolutie* verlangt en *belooft*, enkel door de toepassing van *anti-revolutionaire* beginselen *verkrijgt*.' Het denkbeeld van v. d. H. was trouwens reeds uitgesproken in de *Ned. Ged.* (II, bl. 127 en 128): 'Holland behoort te worden geregeerd, wel overeenkomstig de behoefte van den tijd, maar volgens beginsels die aan de liberale theorien geheel vreemd, in elken tijd toepasselijk zijn..... Overal heeft de liberale leer thans aanhangers, magtig door bekwaamheid, door de omstandigheden en door getal. In ons vaderland, waar het verderfelijke van die leer door den aard van onzen Nationalen aanleg meer dan elders werd verzacht, zijn velen achttingwaardig door bedoeling en goede trouw. De vrijheden en de Natio-

in het Europeſche Staatsregt tot aan 1789 de heerschappij van het *goede*, en sedert 1789 die van het ſimpele en zuivere *booze* ziet.' Haar woordvoerder, heet het, is 'onvoorwaardelijk voorſtander van hetgeen onherroepelijk voorbij is; vijand van al wat in ſtaatkunde en wetenschap tot vrije ontwikkeling der menſchheid behoort. Hij heeft een afkeer van elke Grondwet; hij wenscht ondermijning van elk Constitutioneel Gouvernement. Hij beſtrijdt de revolutie, hij ſchrapt haar van de geſchiedenis uit. Dit belet niet dat hij, waar ze hem te pas komt, zelf van haar gebruik maakt; dat hij in haar geest, ter doordrijving zijner inzigten, te werk gaat. Terwijl hij de regten der Roomsche Catholijken bedreigt, reikt hij hun, ten nadeele van het Protestantisme, de hand. Zijn normaaljaar is, 1794 voor den Staat; 1619 voor de Kerk. Alle middelen, revolutionair of anti-revolutionair. zijn voor hem goed. En wat bedoelt hij? ô dit is, ſchoon hij het ontkent en ontveinst, helder en klaar. De verrijzing van het oude Nederland, bedoelt hij; met den Stadhouder, hieſchappen in een Oosterschen Monarch en Autocraat; met bekrompenheid, met onverdraagzaamheid, met het Chriſtelijk beginsel, onder den liefelijken vorm eener voor ieder Staatsburger (gelijk de onderdaan en lijfeigen bij voort-

nale ontwikkeling door hen bedoeld moeten inderdaad, doch, naar ons inzien, uit een ander beginsel worden verleend.'

during zal worden genoemd) gedwongen teekening van al de Symbolische Schriften eener Gezindheid¹.

Vruchteloos heeft, in den loop van een lang en werkzaam leven, die woordvoerder zich blootgesteld aan het onedel verwijt van 'cindelooze herhaling'², ten einde zijn beginselen en bedoelingen tegen zoo verrogaande miskenning te vrijwaren. Men *blijft* een absolutist schelden, den man die reeds vóór dertig

¹ De schets werd door Groen-zelf geleverd (*Verscheidenh.* bl. 336 en 337). Is ze overdreven? Men zie, hoe noch in 1855 de *Arnh. courant* (n^o van 19 Jan.) een viertal merkwaardige artikelen, over de vraag: *Wat wil de heer G. v. P.?* aldus besloot: 'Met hem hebben wij in het verschieft het volgende voor ons: vrijheid van onderwijs, om te komen tot een monopolie van onderwijs voor de ware Hervormden; vrijheid van godsdienst, om te komen tot de ware Hervormde Staatskerk; slaafsche kromming van den nek onder eene inderdaad onbeperkte regeringsmagt, als zij bevorderlijk wil zijn aan de leer der ware Hervormden; maar tevens als zij dit eens niet verkiest, omwenteling op omwenteling, om te komen tot den ongestoorden bloei der ware Hervormde kerk.'

² *Fruin, Het antiev. staatsregt* (1853), bl. 3. Kende hij de treffende klacht van Groen niet (*Verscheidenh.* bl. 230): 'Voorzeker het is niet overtollig dat ik mijn eigen geschriften telkens citeer. De meest stellige verklaringen die ik herhaaldelijk gaf, zijn of niet gelezen of spoedig weder in vergetelheid geraakt. Ik heb ten minste dit voorregt dat al wat, zoo ik meende, tot vervelens toe, herhaald was, telkens nieuw en ongehoord is, en ik, dus voortgaande, van sommige mijner politieke opstellen, te weten fragmentarisch, een hier te lande waarlijk zeldzaam getal uitgaven beleef?'

jaren verklaarde: 'Wij zijn geene voorstanders uitsluitend van het eenhoofdige gezag, niet anti-republikeinisch, maar antiliberaal. Wij verdedigen hier de Monarchie, omdat dit Rijk, naar ons inzien eene Monarchie is, waarin de onverdeelde en getemperde Souvereiniteit (geen willekeurig gezag, veel minder vrije beschikking over bijzonder, plaatselijk en gewestelijk belang) bij den Koning berust. In eene Republiek zouden wij verdedigers zijn der Republiek. De wettigheid van het gezag is niet verbonden aan de Monarchie ¹'. En 'waartoe, als er van eene behoorlijk ingerigte Monarchie wordt gesproken, dien staatsvorm steeds met eene volstrekte Alleenheersching verward? Immers kan, ook waar slechts één de Souvereiniteit voor zich en zijne nazaten bezit, dat gezag door den wettelijken invloed der onderscheidene Standen, door Staatsinstellingen van verschillenden aard, door deelgenootschap van het Volk aan de Wetgeving, op eene voor den onderdaan volkomen geruststellende..... wijs worden omschreven en ook in zeer enge grenzen beperkt ². Het Monarchaal beginsel is overal aanwezig, waar des Konings gezag het hoogste gezag is. Dit gezag kan onbeperkt zijn; het kan ook, gelijk in dit Land, worden getemperd. Wij verlangen die tempering te behouden ³'.

¹ N. G. III, bl. 35. Vg. bl. 102; ook de noot.

² N. G. I, bl. 60. Vg. bl. 64. ³ N. G. I, bl. 110.

Die reeds-toen, met fierheid doch naar waarheid mocht zeggen: Ik wijs op 'de doorgaande strekking van de Nederlandsche Gedachten: opwekking van den Nederlandschen geest. Die dit verlangt, is geen voorstander van het absolutismus; of hij is een dwaas, vernietigt zijn eigen werk en behoeft geen wederlegging ¹'. Die reeds-toen het niet ontveinsde: 'Op de Congressen van *Laybach*, *Carlsbad* enz..... werd te uitsluitend op het handhaven der Gouvernemenen en te weinig op de vrijheden der bevolkingen gelet; en eene Staatskunde, welke niet beide vereenigen en door elkander versterken en bevestigen kan, is, naar ons inzien, geene waarlijk antirevolutionaire politiek ²'. — Men *blijft*

¹ N. G. I, bl. 111.

² N. G. III, bl. 87. Men vergelijkte voorts, om vele andere plaatsen niet te noemen, N. G. III bl. 56; *Bijdrage tot herz. der GW.* (1840), bl. 75 vlgg.; *GWherz. en Eensgez.* (1849), bl. 80—84 (deze beide laatste plaatsen zijn ook te vinden in *de Ned.* n° 1417); *ibid.*, bl. 183—85; *Adviezen in de Dubbele Kamer*, bl. 128 en 138; *Adviezen* (1856), I. bl. 53 en 71. — Van Stahl: *Die Staatslehre* (ik citeer de 3de uitgaaf, van 1856), bl. 256; *Parl. Reden*, bl. 131; *Die Revol. und die Constit. Mon.* (1849) bl. 29—30 en 52; *der Protest. als polit. Princip* (1853), bl. 36. Wil men weten, hoe hij, de man der Jonkerpartij gelijk men hem smadelijk pleegt te noemen, over het absolutisme denkt? — 'Der Absolutismus ist nicht das *Ziel der Gesellschaft*, er ist nur der *Bankerutt der Gesellschaft*.' En: 'es ist möglich, das diejenigen Recht behalten, die da behaupten, unser Weg gehe..... vorwärts zur absolutistischen

reaktionair schelden, vervuld met 'de gedachte om zich te onttrekken aan den invloed van het historisch verschijnsel, dat de Fransche omwenteling heet¹, den man die in zijn vaandel geschreven heeft Fievée's: 'On ne refait pas le passé²'. Die tegen reaktionnaire velleiteiten zich sterker en scherper dan iemand heeft verzet. Die op de vraag: 'moet alles weder omver worden gehaald?' bij herhaling dit duidelijk antwoord heeft gegeven: 'Geenzins. Omverwerping wordt niet vereischt. De meeste instellingen kunnen in stand worden gehouden; het komt aan op het beginsel dat ze doordringt en bezielt. Het komt er op aan in een' anderen geest en met anderen zin werkzaam te zijn³'. 'Behouden wat overgebleven is; herstellen wat tot het wezen der maatschappelijke orde behoort; opnemen en bevestigen hetgeen het revolutie-tijdperk voortgebracht heeft; dat is de regel die bij het wederopbouwen moet worden gevolgd. Vernieuwing van oude misbruiken is geenzins het doel;

Regierung. Auf diese Behauptungen habe ich nur die Antwort: Das mag *unser Schicksal* sein. Aber es darf nicht *unsere That* sein' (*Parlam. Reden*, bl. 115).

¹ De schrijver van de *Staatkundige beschouwingen in De gids* (1849, I bl. 257). Ook den Tex en de Bosch Kemper — om van vele dii *minorum gentium* hier niet te gewagen — hebben ditzelfde beweerd.

² *Verscheidenh.* (1850), bl. 241.

³ *De maatregelen tegen de afgescheidenen* (1837), bl. 66.

evenmin terugroeping van instellingen die verouderd en met het bestaande niet zonder gedwongenheid vereenigbaar zijn. Genoeg, indien men het beginsel eerbiedigen wil, dat, in verband met hetgeen van oudsher Nederlandsch was, in verband met de regten, de belangen en de behoeften ook van den tegenwoordigen tijd, of oude vormen bezielt, of nieuwe vormen voortbrengen kan¹. 'Een tijdvak van 40 jaren' (dit werd in 1834 geschreven) 'voorbij te willen zien, is een verlangen dat tegen den eerbied voor historische ontwikkeling strijdt, en, ofschoon het revolutionaire beginsel behoort afgezworen te worden, men is verplicht alle regten, ook die welke in den revolutietijd verkregen zijn, te ontzien.'² Die gedurig herinnerde: 'Het anti-revolutionaire beginsel openbaart zich in eerbiediging der bestaande orde van zaken en verkondiging der beginsels, waardoor zij zonder revolutie, geleidelijk en regelmatig kan worden verbeterd en hervormd. Het is de *Contra-Revolutie* welke de Omwenteling niet slechts in haar beginsel, maar ook in de verkregen regten welke onder haar invloed tot stand gekomen zijn, bestrijdt. Deze leer zou leiden naar die willekeurige wegcijering van het revolutie-tijdperk die zoo menigwerf, ofschoon zeer ten onregte, aan den Heer

¹ N. G. III, bl. 51.

² *Beschouwingen*, bl. 170, in de noot.

Groen toegeschreven werd ¹. — Men ² blijft ijveraar voor een heerschende Kerk en gewetensdwang schelden, den man die de uitspraak van Guizot ³ onderschreef: ‘non pas la séparation de l’Église et de l’État, grossier expédient qui les abaisse et les affaiblit l’un et l’autre sous prétexte de les affranchir l’un de l’autre, mais la séparation de l’ordre spirituel et de l’ordre temporel, de l’état religieux et de l’état civil, et l’illégitimité de toute intervention de la force dans l’ordre spirituel, même au service de la vérité.’ Die in 1829 aan Koning Willem I verklaarde: ‘Ware vrijheid van godsdienst moet er zijn. De overige gezindheden moeten worden beschermd tegen de ondernemingen eener, wel

¹ *De Ned.* n° 71. Men vergelijke voorts *N. G.* III. bl. 103 en 147; *Adviezen* (1840), bl. 45 en 47; *Bijdrage* I, bl. 69; *Ongel. en Revol.* (1847), bl. 190—191 en 422—423; *GWhertz. en Feensgez.*, bl. 480—483; *Verscheidenh.*, bl. 231—233; *de Ned.* n° 187, 486, 652, vooral de zelfverdediging tegen Opzomer’s *De restauratie* in n° 1341; *Adviezen* I, bl. 15—17.

² Fruin schijnt een uitzondering te maken, waar hij het erkent (*Hel antiv. Staatsregt.* bl. 57): ‘Nergens, zoover ik weet, zegt Groen, dat hij de oude heerschende Kerk terug wenscht.’ Doch daar hij zich geen vereeniging van Kerk en Staat ‘denken kan’ zonder staatskerk (*De antiv. bezwaren enz.*, 1854, bl. 54), meent F., gedreven door een zeer natuurlijke voorliefde voor zijn eigen denkkracht, Groen dien wensch tóch te mogen toedichten.

³ *Études morales* (*Brusselsche uitgaaf*, 1852), bl. 16. Vg. *Adv.* I, bl. 153; *de Ned.* n° 1167.

niet *iure*, maar evenwel *facto*, meer en meer heerschende Kerk. Intusschen is het raadzaam al datgene te doen wat welgezinde en gematigde Katholijken in billijkheid kunnen verlangen. Uit dat oogpunt en, in zoo ver de besluiten van 1825' (waarbij de oprichting van een Collegium philosophicum te Leuven werd bevolen, en den aanstaanden Katholieken geestelijke de verplichting opgelegd om een deel van zijn vormingstijd daar door te brengen) 'de oorzaak van regtmatig wantrouwen konden zijn, schijnt het besluit van 2 October l.l.' (waarbij genoemde verplichting woër werd opgeheven) 'eene nuttige strekking te hebben¹'. Die in 1830 en 1831 zich aldus deed hooren: 'Laat vrijheid van geweten geëerbiedigd; laten alle gezindheden gelijkelijk worden beschermd²'. 'De grondwet heeft ten aanzien der verschillende gezindheden bepalingen gemaakt, welke de Christelijke verdraagzaamheid gedeeltelijk voorschrijft, gedeeltelijk niet misprijst: aan alle deze beloften moet gestand worden gedaan³'. Die in 1840, bij de debatten over de grondwetsherziening, er onbewimpeld voor uitkwam: 'De toepassing van het Christelijk beginsel, in de tegenwoordige gesteldheid des Vaderlands, den vorm te willen doen aannemen eener heerschende Gereformeerde Kerk, met

¹ *Verspreide Geschriften* (1859), bl. 74—75.

² *N. G.* I, bl. 124. ³ *N. G.* II, bl. 13.

uitsluiting van andere Gezindheden uit waardigheden en ambten, zou een onzinnige proefneming wezen.... Ten overvloede verklaar ik, dat ik allen gewetensdwang verfoei ¹. Die in 1851 getuigde: 'Bij eventuele *Grondwetherziening* zouden wij het een jammerlijk overleg achten, wanneer in een verbreken van de gelijkheid der Gezindheden steun voor het protestantisme gezocht werd ²'. Die in 1853, in de dagen der Aprilbeweging, tot bezinning en bezadigdheid aanmaande met deze treffende woorden: 'Nederland moet de *gelijkheid* der gezindheden niet lijdelijk dragen als een keten, aan zijne Protestantsche bevolking door de revolutie om den hals geworpen; neen, het moet de *gelijkheid* der gezindheden erkennen en handhaven als een *vrije*, - in het gevoel en de bewustheid van christelijke *sterkte*, en van de uitnemendheid van zijn *Protestantisme* ³'.

¹ *Adviezen* (1840), bl. 144. ² *De Ned.* n° 311.

³ *De Ned.* n° 865. — Men pleegt, ten betooge dat de heer Groen wel degelijk een heerschende Kerk en gewetensdwang beoogt, uit zijne schriften-zelf een reeks van tégenbewijzen bij te brengen, die ik hier-reeds kortelijk dien te ontzenuwen, opdat de oude, lang-versleten wapens niet weêr-opnieuw, ook tegen mij, gekeerd worden.

¹ Wijst men op de stelling, in de *Bijdrage* (bl. 67) verkondigd en in het programma van *de Ned.* (n° 1) herhaald: 'Nederland is een *Protestantsche* Staat.' — Maar wát werd daarmee bedoeld? Enkel het konstateeren van dit onbetwist-

Bevreedend en bedroevend, niet waar? is dit

baar feit: dat hier-te-lande 'de meerderheid Protestantsch is; dat de Staat, door invloed en vermogen dergenen die niet Roomschgezind zijn, dit historische karakter ook heden behoudt.' En daarom werd er bijgevoegd: 'Wilt ge beweeen dat een Staatsvorm de Staat is, en dat Nederland geen Protestantsche Staat, o neen! maar slechts een Protestantsch Land is, onzenthelve zij u het troostrijke woordenspel gegund' (*de Ned.* n° 7). Vg. *de Ned.* n° 21 en 76.

2° Herinnert men, dat Groen noch in 1840 (*Bijdr.* bl. 99) herstel van a. 133 GW. van 1814 ('De christelijke hervormde Godsdienst is die van den Souvereinen Vorst') heeft verlangd.— Doch (gelijk reeds uit zijn Nota van 30 Sept. 1830 aan den Koning blijkt; *Verspr. Gesch.* bl. 91) 'altijd met dien verstande dat de bepaling zijn zou, niet een middel om straks de bescherming en benoembaarheid van anderen te doen ophouden, maar om te verhoeden dat, door overmoedige toepassing der omwentelingsleer, b. v. als algemeene regel op de openbare Volksschool, door de Israëlieten terzijdestelling van het Christelijk beginsel, door den Ultramontaan het weeren van den Bijbel zou worden geveerd' (*de Ned.* n° 1411; vg. *Bijdrage* bl. 146). En bovendien: reeds in datzelfde jaar 1840 (*Adviezen*, I bl. 24) heeft hij zijn vroegere uitspraken herroepen en zich tégen de wederopneming van het artikel verklaard. Vg. *de Ned.* n° 749.

3° Vraagt men, of Groen niet gezegd heeft (*de Ned.* n° 176) dat, in een Christelijken Staat, benoembaarheid der Israëlieten tot politieke betrekkingen, enkel 'als exceptie en anomalie' denkbaar is. — Maar wat voegde hij er bij? Dat hun uitsluiting ook 'geen volstrekt vereischte is voor een Christelijken Staat.' Hij wilde slechts doen uitkomen 'dat de Christelijke eigenaardigheid van den Staat niet aan den

feit. Doch aan het groote publiek is het niet eu-

Israëliet ten offer mag worden gebragt' (n° 1194); dat 'handhaving van de politieke regten die aan de Israëlieten verleend zijn,' ook door hém wenschelijk gekeurd (n° 176), nooit ontvaarden mag in een zóódanige tolerantie 'waarbij Christelijke wetgeving in den Staat, Christelijke opvoeding in de Volksschool, systematisch zou worden ter zijde gesteld' (n° 176; vg. n° 132; 158 en 192; *GWherz. en Eensgez.* bl. 454—456, en vooral bl. 465). Dit is een geheel andere leer dan de Roomsche Kerk predikt: 'Derjenige, welcher einem Juden ein Amt verleiht oder durch Wahl ihm dazu verhilft, begeht nach dem Ausspruche der Decretalen ein Sacrilegium und verfällt zur Strafe in die Excommunication; der Jude verliert das Amt und was er durch dasselbe erworben, wird an die Armen vertheilt' (*Phillips, Kirchenrecht*, II bl. 418).

4° Meent men in de aanprijzing van een afzonderlijk bestuur voor Noord-Brabant en Limburg (*N. G.* II bl. 129—130, III bl. 8; Nota aan den Koning van 25 Sept. 1833, *Verspr. Geschr.* bl. 119; *Bijdrage* bl. 98—99) het bewijs te mogen zien, dat de heer Groen 'de Roomsche Catholicken, om hen in de overige Gewesten te verdrukken, zooveel doenlijk, binnen Noord-Brabant en Limburg zou wenschen te beperken' (*de Ned.* n° 1411). — Doch het was 'voor vele jaren en onder geheel verschillende omstandigheden' (n° 311), dat deze maatregel, welks uitvoerlijkheid thans 'ook door den heer Groen wordt betwijfeld' (n° 1411), werd voorgesteld. En, wat méér zegt, in verband met de telkens op den voorgrond gestelde hoofdtrekken zijner politiek en in den samenhang der rede, was Groen's voorstel blijkbaar gericht, niet tegen *de Roomsche Kerk*, maar 'tegen die soort van *innige* en *volkomene* vereeniging, welke den Staat, ten nadeele van

vel te duiden, dat het, 'nietteenstaande' de ge-

ALLE *Gezindheden* aan de heerschappij der vrijzinnige wanbegrippen onderwerpt' (n° 481).

5° Beroept men zich ook-noch op de bekende uitspraak (*Handboek* § 825): 'Met den voorrang eener Kerk vervalt de mogelijkheid om de vrijheid van het geweten tegen de onverdraagzaamheid van het ongeloof te behoeden.' — Doch 'uit het verband (en, zoo noodig, nog meer wanneer men de geheele bladzijde herleest) blijkt dat hier de *algemeene grondslagen van het Staatsregt* worden vermeld; zoodat er aan de verhouding van *Staat en Kerk*, niet aan eene *bepaalde Kerk of Gezindheid* gedacht wordt' (*de Ned.* n° 931). Dat hier enkel gewezen wordt op 'de waarheid welke door de geschiedenis der omwentelingsperiode in een treffend licht gesteld werd: Zoodanige scheiding van Kerk en Staat, waarbij ook aan het *Evangelie* geen voorrang meer toegekend wordt, is vereeniging van het *ongeloof* met den Staat'; terwijl 'bij het vermelden van de *Kerk* tegenover de *revolutie-begrippen* geenszins op het *verschil der Gezindheden* gelet is' (n° 1405; vg. 1401 en 1406; *Handboek* § 838 en 974; *Adviezen*, II bl. 69).

Zie voorts *N. G.* III bl. 53; *Beschouwingen* bl. 204 en 205; *De Maatregelen* enz. bl. 6 en 7; 1837 en 1853, bl. 1 en 26—27; *Rijdrage*, bl. 71—73; *Adviezen* (1840), bl. 95—96; *Aan de Herv. Gem.*, bl. 86—87; *Ongel. en Revol.* bl. 57—63; *Het regt der Herv. Gez.* (1848), bl. 64; *Handboek* § 1009^a en 1036; *GWhertz. en Eensgez.*, bl. 102, 387—392 en 454—456, *Adviezen*, I bl. 36 en 55, II bl. 128; *de Ned.* n° 53, 102, 333, 343, 900, 947, 1404.

¹ Fruin voegt er bij: 'Misschien ook wel wegens.' Niet te hard is omtrent een dergelijke insinuatie de uitspraak (*Het antirevol. Staatsregt en Dr. Fruin*, bl. 2): 'Derhalve wegens de volledigheid uwer bescheiden, actestukken en plei-

durig in couranten en brochures herhaalde geloofsbelijdenis der partij, niet dan oppervlakkig met haar doel en hare leerstukken bekend is¹. Want de gidsen op wie het meent zich te mogen en te kunnen verlaten, de mannen van wetenschap en talent, hebben het in die dwaling gebracht, door 'de oppervlakkigheid van hun onderzoek omtrent datgeen waarover, op hoogen toon het vonnis der veroordeeling geveld wordt'².

Mij heugt daarvan een treffend voorbeeld. Een, in andere opzichten verdienstelijk, landgenoot zagen we, weinige jaren geleden, Groen berispen om vermeende verwarring van absolute en willekeurige macht; 'eene misvatting' (voegde hij er, op hoogen toon, bij) 'waartegen reeds Bossuet gewaarschuwd heeft.'³ Hij, die beweerde 'alle producten der antirevolutionaire litteratuur, die op onzen grond verschenen zijn, zoover hij ze magtig

doojen, oordeelt uw regter, dat het niet de moeite waard is, om naar u te luisteren. Het heeft wel iets van de regtspleging der burgers snijders en schoenlappers ten tijde der republiek. Al waren zij onder de vervelende pleidooijen, die meestal hunne sfeer te boven gingen, in een zoeten dut geraakt — door hun buurman aangestooten, als het tot eene stemming kwam, spraken zij niet minder vaardig en trouwhartig het doodvonnis uit.'

¹ *Fruin, Het antir. Staatsregt* bl. 1.

² *De Ned.* n° 1403.

³ *Fruin, De antirev. bezw.*, bl. 35—36; vg. bl. 48, noot 1.

kon worden, naauwkeurig gelezen te hebben ¹, wist niet, dat én in *Ongeloof en revolutie* ² én reeds in de *Archives* ³, met de woorden zelve van Bossuet, door den man, dien hij veroordeelde, tegen die begripsverwarring was te velde getrokken.

Hij beging noch-erger feil. Miskennende dat, in den technieschen zin van het woord, 'die Volkssouveränität nicht eine Weise der Verfassung, nicht ein Princip des positiven Staatsrechts, sondern ein oberstes sittliches oder naturrechtliches Princip für den politischen Zustand ist ⁴'; en dat 'deszhalb auch der Gegensatz der Volkssouveränität nur wieder ein allgemeines sittliches oder naturrechtliches Princip, das der Legitimität, d. h. des Ansehens bestehender gesetzlicher Ordnung und Obrigkeit, und nicht irgend ein bestimmtes Verfassungsverhältnisz, nicht etwa, wie man am ehesten glauben möchte, die *Souveränität des Königs* ist ⁵'; ging hij beweerren, dat de antirevolutionairen 'twee begrippen tegenover elkander stellen: Volkssouvereiniteit en Souvereiniteit des Konings,' en dat 'hunne leer op dit punt onafscheidelijk is van de inbeelding eener grootere heiligheid der koninklijke magt ⁶'. Hij

¹ *Fruin, Het antir. Staatsregt*, bl. 2.

² Bl. 72. ³ I, bl. 93*.

⁴ *Stahl, Die Revolution und die Constitut. Monarchie* (1849), bl. 25.

⁵ Aldaar, bl. 25 en 18.

⁶ *Fruin, Het antirev. Staatsr.* bl. 81.

wist niet, wat een naauwkeurig lezer van hun schriften toch behoorde te weten: dat het hun te doen is, 'niet om een regt der *Vorsten*', maar 'om een regt der *Overheid*; beter nog om den gemeenschappelijken grondslag van vrijheid en regt en van *de geheele ordening der Maatschappij*'¹. Dat zij 'de *Volkssouvereiniteit*, ja, bestrijden; maar hoe? Niet als *Staatsvorm*, gelijk in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, of in sommige Zwitsersche kantons. Maar als het *radicaal-revolutionair beginsel*; hetwelk in den algemeenen wil der vrije en gelijke inwoners van een Land, onder alle regeeringsvormen, den oorsprong van regt en van gezag stelt'². Dat Groen zeer duidelijk, vele jaren vroeger dan 'de verstandigste der antirevolutionairen, Stahl'³, heeft verklaard: 'Het antirevolutionaire'⁴ Staatsregt sluit geen soort van Gouvernement uit, gelijk de revolutieleer zich evenmin of aan monarchale, of aan republikeinsche vormen verbindt. Het onderscheid ligt in het al dan niet erkennen van *wezenlijk gezag*'⁵.

¹ *De Ned.* n° 1170.

² *De Ned.* n° 326.

³ Gelijk Fruin hem noemt (*Het antir. Staatsr.*, bl. 82), hem deze vermeende afwijking van het systeem kennelijk als een blijk van bijzondere intelligentie toerekenend.

⁴ Aldus in *de Ned.* n° 326. In de *N. G.*, waaruit het citaat ontleend is, staat: 'Het staatsregt, gelijk het vroeger altijd bestond.'

⁵ *N. G.* III bl. 102. — Fruin zegt: 'Ik ben niet zeker

Voorzeker, ik doe geen overbodig werk, wanneer ik op-nieuw een poging waag om, tegenover derzulken vluchtige schriften, de staatsleer der wereldhistoriesche richting, die als antirevolutionaire partij in alle landen en onder alle Gezindheden haar aanhangers telt, en die in onzen rijkbegaafden landgenoot een zoo uitstekend vertegenwoordiger heeft, in het ware daglicht te stellen.

dat ik juist gevat heb, wat de antirevolutionairen onder het woord Souvereiniteit verstaan.' De schuld ligt geheel aan homzelf. Hij had b. v. kunnen nalezen: Stahl's *Staatslehre* bl. 190—192 en 246—247; Stahl's: *Die Revol. und die Const. Monarchie*, bl. 14 vlgg.; of ook-maar *de Ned.* n° 332 en 353. Dan zou hem gebleken zijn, dat de antirevolutionairen met het woord 'Soevereiniteit' doodeenvoudig bedoelen: de oppermacht, het zwaarte-, middel- en brand-punt van het gezach.

'Dit souverain gezag is altijd één wat het wezen betreft; schoon het eenhoofdig of veelhoofdig kan zijn. Verdeel het tusschen gelijke en onafhankelijke magten: morgen houdt het evenwigt op en het gezag heeft het overwigt gevolgd' (*N. G.* II bl. 2). — Fruin zegt: 'Ik wenschte, dat de antirevolutionairen die magtspreuk ("de Souvereiniteit is ondeelbaar") ook bewijzen wilden.' Zoo de zaak voor hem noch bewijs noodig had, hij behoorde te weten, dat het opzettelijk geleverd was door Stahl, reeds jaren geleden (in *Die Rev. und die Const. Mon.*, bl. 26).

Van Fruins heele argumentatie over dit punt schijnt me enkel de slotopmerking juist: 'Het is zeer mogelijk, dat mijne redenering geheel onjuist is.'

Ik zeg: de staatsleer der *antirevolutionaire* partij; en ik doe dat niet zonder opzet.

Het is me niet onbekend, dat men haar hier-ter-lande wel eens andere namen geeft en, veelal¹ met een glimp van minachting, van 'de school van Bilderdijk' of 'de theokratische partij' pleegt te spreken. Die terminologie echter schijnt me weinig-verkieslijk; niet zoozeer omdat ze door de partij-zelf wordt gewraakt (ze zou niettemin zeer juist kunnen wezen), maar omdat ze uit misverstand voortspuit en tot misverstand aanleiding geeft.

'De school van Bilderdijk'! — Het is alsof men te doen had met een eigenaardig politiek systeem, waarvan Bilderdijk de uitvinder was, en welks aanhangers enkel binnen de grenzen van ons vaderland waren te vinden; alsof die bekrompen, ja valsche voorstelling, noch vóór weinige jaren door

¹ Ik zonder gaarne Jonckbloet uit, wiens polemiek (in *Theokratie en grondwet*, 1851) een humanen geest ademt; en die bovendien zelf verklaart (bl. 12—14), dat hij den naam van 'theokratische partij' heeft gekozen enkel omdat deze 'meêr absoluut die staatkundige school karakterizeert, welke te velde trekt tegen eene staatsinrichting, wier hoofdgebrek heet te zijn, dat zij rust op "praktikale ongodisterij"..... en omdat die school zélf den door ons gekozen naam als den meestgepasten doet uitkomen, door het motto dat een harer uitstekende woordvoerders gebruikte.... "De Heere is onze Richter.... onze Wetgever.... onze Koning. Hij zal ons behouden."

de Witte van Citters gegeven¹, niet reeds-lang was weêrlegd. En daarbij krijgt het den schijn, alsof Groen en zijn geestverwanten met Bilderdijk geheel-eenstemmig dachten. Weet men dan niet dat er, omtrent kardinale punten, verschil, scherp verschil, van gevoelen bestaat? Weet men dan niet, wat Groen bij herhaling verklaard heeft? 'Nous ne prétendons nullement embrasser toutes les doctrines de Bilderdijk, surtout en politique; au contraire nous croyons que parfois il est tombé dans de graves erreurs, entr'autres en faisant de la Monarchie la forme essentielle de la légitimité²'. 'Bovendien heeft hij, in deze exclusief-monarchale gevoelens vervallen, veel te weinig, bijkans zou ik kunnen zeggen, ganschelijk niet, het verschil, en zelfs het contrast erkend tusschen de wezenlijke *Monarchie*, gelijk zij op een eigen en veelzins beperkt gezag der Vorsten berust, en de *Revolutionaire Autocratie*, welke onder den naam van *Monarchaal bewind*, uit de revolutionaire anarchie, als een van haar onvermijdelijke gevolgen ontspruit³'.

¹ In de *Themis* van 1853.

² *Archives*, I bl. 25*.

³ *Ongel. en Revol.*, bl. 38—41. Vg. *Aan de Herv. Gemeente*, bl. 139 en 140; *GWhertz. en Eensgez.*, bl. 84—86; *de Ned.* n° 242 en 247. — Ik kan me niet weêrhouden, ter nadere aanduiding van Bilderdijk's standpunt, uit 't *Vorsch-gekwaak* (*Dichtwerken*, XII bl. 226) deze kernige regels hier meê te deelen:

De uitdrukking 'theokratiesche partij' laat zich beter verdedigen. Tot kenmerking van degenen die 'onvoorwaardelijke onderwerping, ook op politiek gebied, aan de *Souvereiniteit Gods*¹' prediken; die verlangen dat 'op nieuw het verband tusschen Godsdienst, gezag, en vrijheid erkend, en Gods oppergezag ten grondslage van Staatsregeling en wetgeving worde gesteld²'; schijnt de benaming niet ongepast. Doch bij het bezigen van het woord houden slechts-weinigen dien betamelijken en natuurlijken zin in het oog. Niet gedachtig,

'Neen, 'k ben geen menschen slaaf. 'k Eer de Almacht in mijn Koning;
 Geen masker, heeld, of schim, geen ijdele schijnvertooning; —
 Geen speeltuig van een Volks- of Filozofengril; —
 Geen beuklaar voor een rot dat onderdrukken wil;
 Geen bulhond, wien, die 't zoekt, mag leiden bij de koten; —
 Maar heerscher onder God, verbonden door 't geweten,
 Die byraad vordren mag, bezwaar en wensch verstaan,
 Maar handlen, vrij als God, en niemand onderdaan.
 Een Vader, wiens belang, wiens eerzucht en verlangen,
 Met heel zijn talrijk Kroost onscheidbaar samenhangen;
 Die Vaderlijk verzorgt en Vaderlijk gebiedt,
 En wien 't erkentlijk Kroost met Kindrenhart ontziet.
 Wie voor dien Vader nu, slechts opgeraapte Voogden
 (Die nooit met Vaderzucht op volk en kinders oogden)
 Vereenigd uit belang, of uit belang verdeeld,
 Of, loutren dienaar (die in 's meesters naam bevelt
 Maar eigen voordeel uit diens meesters nadeel woekert)
 Verkieze; indien 't hem lust, ik gun het aan den kloekert;
 Doch 't warme Vaderhart en 't hart eens Zoons in my
 Wenscht Voogd- noch Knechtgezag, maar Vaderheerschappij.'

¹ *De Ned.* n° 484.

² *Adviezen* (1840), bl. 46.

dat volgens Groen en zijn geestverwanten 'das menschliche Ansehen im Staate nimmermehr (theokratisch) mit dem göttlichen Ansehen *vermengt*,' enkel '(religiös) auf dem göttlichen Ansehen *gegründet* werden musz ¹'; dat ze bestrijders zijn van de Katholieke opvatting, volgens welke 'die Christenheit erscheint als eine Theokratie im strengsten Sinne, d. i. als ein Reich, dessen äuszere Gewalten von Gott auf *übernatürliche Weise* eingesetzt und bevollmächtigt sind ²'; dat Groen uitdrukkelijk heeft gezegd: 'Wij wenschen geene Theocratie, in zoo ver hierdoor priestergezag of onderwerping van den Staat aan de Kerk aangeduid wordt ³'; - knoopt men er veelal een beteekenis aan vast, die der partij rechtmatige aanleiding geeft om tegen het gebruik der benaming ernstig te protesteeren ⁴.

Trouwens, de naam van *antirevolutionaire*, waarmee ik haar reeds een-en-andermaal bestempelde, en waaraan ze ook zelf haar zegel heeft gehecht, drukt haar eigenaardig karakter veel-beter en duidelijker uit. Het is een bedenking der oppervlak-

¹ *Stahl*, *Staatslehre*, bl. 184.

² *Stahl*, *Der Protestantismus als politisches Princip* (1853), bl. 12. ³ *Adviezen* (1840), bl. 46.

⁴ De hoogleeraar Vreede vraagt (*de Gids*, 1852, II bl. 384): 'De heer Jonckbloet moge het nuttiger hebben geoordeeld, die partij met den naam van "de theokratische school te karakterisceren", had hij daartoe regt?'

kigheid, dat 'zijne onbepaaldheid en rekbaarheid hem misschien voor een oppositie-leus aannemelijk maakt, maar dat hij juist daarom voor wetenschappelijke discussie te eenen male onbruikbaar is; dat hij alleen leert wat de partij *niet* wil, maar ons volstrekt onzeker laat omtrent hare eigenlijke leer en bedoelingen¹. Wanneer het waar was, dat men 'tegen de moderne (revolutie) begrippen de meest uiteenloopende stelsels kan over stellen²'; en wanneer men hier te doen had met een partij, die voor een bijzonder systeem van politieke instellingen strijdvoerde; de opmerking zou volkomen juist zijn. Maar tegen de revolutie-begrippen, immers inzoover het woord, in de wetenschappelijke wereld, een gangbare beteekenis heeft; inzoover daarmee bedoeld worden, niet begrippen omtrent Staatsinrichting en Staatsbestuur, maar de menschvergodende 'grondstellingen van Vrijheid en Gelijkheid, Volksovereiniteit, Maatschappelijk Verdrag, Conventionele herschepping, welke men als de hoeksteenen van Staatsregt en Staatsgebouw vercoert³'; de vruchten der leer, dat 'l'homme n'a pas fait le mal, c'est à lui de le défaire, à lui de réformer, de créer à nouveau la société humaine. Le chaos est devant lui; c'est son droit, c'est sa puissance d'y

¹ *Fruin, Het antir. Staatsregt*, bl. 7.

² T. a. p.

³ *Ongel. en Revol.* bl. 5 en 6.

porter la lumière et l'ordre¹; - tegen die begrippen laat zich slechts één stelsel, beter-gezegd: één beginsel, overstellen; het beginsel van ootmoedige onderwerping aan de Oppermacht Gods, gelijk Hij zich én in Zijn Woord én in de geschiedenis openbaart. En dáároveň enkel wordt de strijd gevoerd. Niet voor een bijzonder systeem van politieke instellingen, niet voor een of ander bepaald soort van Staatsvormen, wordt de handschoen opgenomen². Is dan de naam van *antirevolutionaire* partij

¹ Guizot, *Nos mécomptes et nos espérances*, bl. 7.

² Vandaár de veelbesproken plaats (*GWhertz. en Benschz.*, bl. 179): 'Wanneer men ook van ons, als een proefstuk van politieke wijsheid, het zamenstellen eener proeve van gewijzigde Constitutie begeert, verliest men den aard en de strekking der staatkunde die wij voorstaan, uit het oog. Als ik mij beijver aan den lijder te doen inzien dat de oorzaak zijner kwaal gelegen is niet, gelijk hij zich voorstelt, in het kleed waarover hij klaagt, maar in de ziektestof die zijn ligchaam aangetast heeft, en de kranke, in plaats van mij gehoor te geven, telkens weder antwoordt: maar geef mij dan zelf een ander kleed, een kleed dat, in stoffaadje en kleur en snede, met uwe zienwijze overeenkomt, dan betreur ik het misverstand, en zeg: ontbied den kleermaker en laat den geneesheer te huis.' — De redeneering is déze: 'Door geene verandering van of in *Staatsregelingen* zullen de Natiën, zoolang de beginselen waarop elke Staatsregeling behoort te rusten, niet in eer zijn, worden gered' (*de Ned.* n° 1245; contra *Fruin. Het antirev. Staatsr.*, bl. 4 en 5, die in zijn gevolgtrekkingen veel-te-ver was gegaan).

— een naam, niet door haar-zelf uitgevonden, gelijk sommigen meenen¹, maar door den grooten geschiedvorschcr Heeren het eerst in zwang gebracht² — ‘ongepast’ te noemen? Kan het korter en kerniger worden uitgedrukt, wat de eigenaardigheid is die haar kenmerkend onderscheidt: dat ze namelijk in beginsel zich aankant, en diametraal overstaat, tegen de revolutie?

Tegen de revolutie.

Ik voorzie het gewone, honderdwerf herhaalde en honderdwerf weêrlegde verwijt: ‘Zou deze partij dan tegen *elke* omwenteling zijn, ook die het christendom deed triomferen in Europa, of de hervorming in Nederland³’? Waarop men dan, omdat men het tegendeel weet, de klachte laat volgen: dat ‘het sedert eenige jaren een geliefkoosd denkbeeld is drie groote staatsomwentelingen met elkander in naauw verband te brengen en als schakels van ééne keten van de ontwikkeling der volken te beschouwen, die van Holland en Zeeland in de zestiende, die van Engeland en Holland vereenigd

¹ Fruin b. v., die spreekt (t. a. p. bl. 1) van ‘de zich zoo noemende antirevolutionairen.’

² In zijn *Handbuch der Geschichte des Europ. Staaten-systems* (5de uitgaaf, (1830), II bl. 185 en 248. Zoo Dr. Fruin het nit Heeren-zelf niet wist, de zelfrechtvaardiging in *de Ned.* (n° 787) tegen van Koetsveld had het hem behooren te leeren.

³ v. Koetsveld, *Snippers van de schrijftafel.*

in de zeventiende, die van de Vereenigde Staten van Amerika in de achttiende eeuw; en dat men geneigd is die omwentelingen als de wettige, de van God verordende over te stellen tegen de gruwelen en goddeloosheden van hetgeen men: de revolutie gelieft te noemen¹.

Het verwijt zou niet gedaan worden, indien men wist wat dezerzijds door 'de revolutie' wordt verstaan. Indien men b. v. gelezen had, wat Stahl zegt²: 'Bedeutet Revolution die Selbsthilfe und Gewaltthat gegen seine Obrigkeit? Ist sie dasselbe mit *Empörung*? Keineswegs! Die Revolution ist nicht ein einmaliger Akt; sie ist ein fortdauernder Zustand, eine neue Ordnung der Dinge... Die Revolution ist *Umwälzung*; sie besteht darin, das zu oberst zu setzen, was nach ewigen Gesetzen zu unterst sein soll und omgekehrt... Die Revolution ist nicht bloße momentane Erhebung des Volkes über eine bestimmte Obrigkeit, momentane Störung der Ordnung: - sie ist die grundsätzliche, permanente Erhebung des Volkes über alle gegebene Obrigkeit, über alle gegebene Ordnung. Und sie ist nicht bloß Störung des Verhältnisses von Volk zur Obrigkeit, sondern sie ist die durchgän-

¹ Bakhuizen van den Brink, in zijn inleiding op de Nederlandsche vertaling van Motley, *The rise of the Dutch republic* (1857), bl. VIII.

² *Was ist die Revolution?* (1852), bl. 3 en 8.

gige Auflösung und Zersetzung der ganzen Gesellschaft'. — Wat de Montalembert zegt¹: 'Je ne parle pas de la révolution comme d'un fait, d'un acte, d'un orage passager; je parle de la révolution érigée en principe, en dogme, en idole; de cette révolution qui ne se borne pas à un pays, à une époque, mais qui prétend envahir tout l'esprit humain, lui tenir lieu de religion et de société; qui prêche la légitimité de l'insurrection partout et toujours, sauf contre elle-même; qui, sous le nom de démocratie, n'est que l'explosion universelle de l'orgueil; qui, après avoir tout obtenu, demande encore tout, insatiable comme la mort et comme elle implacable.' — Wat Groen zegt²: Met *Revolutie* bedoel ik, niet eene der menigvuldige gebeurtenissen, waardoor in een of anderen staat eene verplaatsing van het openbaar gezag te weeg gebracht wordt; ook niet enkel den omwentelingsstorm welke in Frankrijk gewoed heeft, maar de geheele omkeering van denkwijis en gezindheid in de ter zijdestelling en verachting van vroeger beginselen over geheel de Christenheid openbaar.' — Men zou dan inzien, dat het geen willekeur en inkonzekwentie is, wanneer men dezerzijds, uit-

¹ In de rede die hij den 5^{den} Februari 1852, bij gelegenheid van zijn receptie in de Fransche Akademie, heeft gehouden.

² *Ongel. en Revol.*, bl. 5 en 6.

gaande van de overtuiging 'dat niet enkel het oppergezag, maar het geheele samenstel der verkregen regten in ieder Land aanspraak op eerbiediging heeft ¹', sommige revoluties 'even regtmatig in oorsprong als in strekking ²' keurt, doch over 'DE revolutie' den staf breekt. Want dan zou men begrijpen, dat over het feit der Staatsomkeering in Frankrijk door de antirevolutionairen het vonnis der veroordeeling wordt geveld, niet omdat en inzoverre zij verplaatsing van het Gezach is geweest, maar omdat en inzoverre zich in haar het eerst en het krachtigst heeft belichaamd een stelsel van begrippen, op den bodem van ongeloof en menschelijke zelfvergoding ³ ontkiemd, en gericht tegen de grondslagen van iedere Maatschappij, dat in heel Europa ⁴ van de hoofden en harten zich had meester gemaakt en noch-altijd alom blijft voortwerken; - niet om hetgeen ze met andere omwentelingen heeft gemeenghad, maar om hetgeen haar er kenmerkend van onderscheidt. Als praktijk, als toepassing, als verschijningsvorm van DE revolutie; dat wil zeggen van 'het Staatsregt, aan ongeloofs-theoriën ont-

¹ *De Ned.* n° 1422.

² *N. G.* III bl. 131.

³ In dien zin heet, in de *N. G.* (III bl. 97); de liberale theorie 'eene theorie, wier grondslag zelfzucht en als 't ware zelfvergoding is.'

⁴ 'De Revolutie is eene Europésche Revolutie, eene omwenteling der Christenheid,' zegt Groen terecht (*Ongel. en Revol.*, bl. 263).

leend ¹; van 'de theorie, dat gezag en regt altijd en overal op het gevoelen en den wil der meerderheid berust ²'. Als rijpe vrucht van het natuurrecht ³, gelijk het in zijn uiterste konzekwentie is uitgesproken door Kant, in deze woorden: 'eine Person ist keinen anderen Gesetzen, als denen, die sie (entweder allein, oder wenigstens zugleich mit andern) sich giebt, unterworfen ⁴'.

Vandáár dan ook, en vandáár alleen, dat heel het laatste tijdperk der Europeesche geschiedenis door de antirevolutionairen, op het voorbeeld van 'degenen die het doorleefd hebben ⁵', het *revolutionaire* wordt genoemd; dat allen die, konzekwent of minder-konzekwent, het aangeduide stelsel van

¹ *De Ned.*, n° 754. ² *N. G.*, II bl. 131.

³ Ahrens noemt haar eveneens (in zijn veelzins-uitmuntende *Rechtsphilosophie*, 4de druk, bl. 84) 'den politischen Ausgang der subjectiven Richtung der zwei vorhergehenden Jahrhunderte.'

⁴ *Anfangsgründe der Sittenlehre*, bl. XXII.

⁵ *Heeren*, t. a. p. bl. 181. Heemskerk, verreweg de humaanste en kundigste beoordeelaar van het antirevolutionaire staatsrecht, zegt (in zijn helaas, doch naar ik meen te weten geheel-buiten zijne schuld, onvoltooid-gebleven opstel, in *de Gids* van 1853, II bl. 490): 'De billijkheid vordert te erkennen, dat de benaming *revolutionair* niet door de antirevolutionaire partij is uitgedacht, maar in zwang was en zelfs eene soort van wetenschappelijke beteekenis verkregen had, voor dat deze hare begrippen verkondigde.'

begrippen zijn toegedaan, met dien naam door hen worden bestempeld. De heer Groen heeft het, vóór vele jaren reeds, verklaard: 'Het is, zoo men niet telkens omtrent onze bedoelingen mistasten zal, volstrekt noodig in het oog te houden dat het woord *revolutionair* door ons wordt gebruikt, niet uit overdrijving, veelmin uit hatelijkheid, maar om aan te duiden al wat het uitvloeisel is der thans nog overal heerschende valsche theorie. Deze is, bij uitstek en letterlijk, *revolutionair*, niet omdat zij veranderingen daarstelt, gelijk de geschiedenis die ten allen tijde gezien heeft, maar omdat, zoodra men haar aancemt, de ware aard van alle betrekkingen stelselmatig omgekeerd wordt¹. En Stahl heeft, in dienzelfden geest, gezegd: 'Die Revolution ist keine blossze Gewaltthat und Umwälzung, sie ist ein System von Grundsätzen und Einrichtungen, ein staatsrechtlich-politisches System. Ja es ist für dieses System sogar gleichgiltig, ob es auf dem Wege "friedlicher Entwicklung" oder auf blutigem Wege eingeführt wird, es bleibt immerdar dasselbe System²'. In het dagelijksche leven moge men enkel-hém een revolutionair noemen, die zijne inzichten en plannen door omwenteling verwezenlijkt wenscht te zien³; de antirevolutionaire

¹ N. G., III bl. 153.

² *Philosophie des Rechts* (2de uitgaaf), I bl. 284.

³ *Fruin, Het antirev. Staatsregt*, bl. 6.

partij — en haar bevoegdheid daartoe laat zich redelijkerwijs, dunkt me, wel niet betwisten¹ — neemt het woord in ruimer zin, die het denkbeeld van geneigdheid tot gewelddadige omkeering geenszins met noodzakelijkheid involveert. Zij acht tot de revolutionaire partij te behooren ieder die, onverschillig hoe hij over de wijze en mate van *toepassing* denke, de revolutie-begrippen gelijk wij ze hierboven beschreven hebben, bewust of onbewust, geheel of gedeeltelijk, is toegedaan.

Men heeft dit helaas! niet-altijd naauwkeurig gevat. Omdat dezerzijds onophoudelijk werd gewezen op de éénheid van het Revolutie-beginsel in al de verscheidenheid zijner vormen en vertakkingen, en met nadruk betoogd²: ‘dat het *Atheïsme* in de Godsdienst, het *Radicalisme* in de Politiek, niet overdrijving, misbruik, afwijking, maar gevolg en toepassing is van het beginsel waarbij het geloof aan den God der Openbaring voor het geloof aan de Oppermacht der rede ter zijde gesteld werd; dat de Revolutie-leer, in haar meest afschuwelijke en verderfelijke gevolgtrekkingen, de systematische ontwikkeling van het ongeloof is; hebben, zelfs mannen van naam³, beweerd, dat de antirevolu-

¹ Vg. ten overvloede *Het antir. Staatsregt en Dr. Fruin*, bl. 7—11.

² *Ongel. en Revol.*, bl. 183—223.

³ *Mr. W. S. van Keeseema*, t. a. p. bl. 1. Zie ook het gebeurde in de Tweede Kamer, den 24sten Sept. 1851.

tionaire partij, of althans haar woordvoerder hie-
 te-lande, 'gewoon is andersdenkenden als *revolu-
 tionairs*' (in den vulgairen, smadelijken zin des
 woords) 'en *Godloochenaars* te brandmerken.' Voor-
 zeker! dit zou een verregaande onbillijkheid zijn.
 Maar gelukkig mag ik de bewering volkomen-on-
 juist noemen. Wel is, ook door den heer Groen,
 gedurig en gedurig-weêr aangetoond, dat Atheïsme
 en Radikalisme de noodzakelijke, de wettige en
 logiesche konzekwenties zijn van het Revolutie-
 beginsel; en dat om een doodeenvoudige reden.
 'Er is geen krachtiger middel om de revolutie te
 bestrijden dan wanneer men aantoot dat de val-
 schelijk dusgenaamde Ultras consequent, zij daar-
 entegen die zich op den titel van Gematigden ver-
 heffen, inconsequent zijn; dat door de leerstellingen
 der Gematigden, de Ultras niet enkel gevormd,
 maar onverwinnelijk worden gemaakt; dat er geen
 middenterm is; dat men op den Rotssteen behoort
 te blijven, om niet op den revolutionairen zand-
 grond te bouwen, om tegen het wegzinken in den
 revolutionairen afgrond veilig te wezen¹. Maar
 nooit is beweerd, dat die konzekwenties ook door
 allen worden doorzien, door allen worden gemaakt.
 Integendeel, onbewimpeld is het erkend, dat 'man
 hier wohl musz unterscheiden zwischen objektiver

¹ *Ongel. en Revol.*, bl. 215.

und subjektiver, zwischen bewusster und unbewusster Stellung¹; dat 'niet de Logica alleen de Leidsvrouw van het menschelijk geslacht is; dat er, bij overeenkomst der grondslagen, verschil is in hetgeen op eenerlei fundament gebouwd wordt, verscheidenheid der redenering, ook verscheidenheid van belangen, eindelijk onderscheid van karakter². Al kennen we slechts twee partijen, een *antirevolutionaire* en een *revolutionaire*; we stellen daarom noch-niet allen die we onder één soort brengen, ook op ééne lijn. We waardeeren, ook in vele revolutionairen, bedoelingen en verdiensten; we zijn geneigd en bereid tot handreiking aan allen die het goede willen; we wenschen geen krachten te breken en te verlammen, zoo noodig tot zelfbehoud, en ter handhaving van de edelste goederen der menschheid³; al mogen we, uit plichtbesef, het niet verbergen, dat met het revolutionair *beginsel* behoort te worden gebroken, daar 'niet de wil der menschen, maar de kracht der beginselen triumfeert⁴.

¹ *Stahl, Parl. Reden*, bl. 164.

² *Ongel. en Revol.*, bl. 215.

³ Verwijt van Mr. J. Heemskerk Bzn (t. a. p., bl. 490), wiens bewijsvoering dat de doktrinairen behooren tot de antirevolutionaire partij, geheel mankgaat, daar ze gebazeerd is op een der latere schriften van Guizot (de *Études morales*), waaruit juist blijkt dat hij principieel met de doktrinairen heeft gebroken.

⁴ *Ongel. en Revol.*, bl. 231.

De klassifikatie-zelf, hoe 'onaanneemlijk' ze sommigen ook schijne¹, achten we op óns standpunt de eenig-juiste. Ze zou afkeuring verdienen, indien het waar was, dat Groen, ja allen die niet met hem instemmen, revolutionair noemt, maar 'zonder te beweren dat zij in iets anders overeenkomen, dan daarin dat zij van hem verschillen'²; dat hij b. v. Babeuf en de doktrinairen, die anders niet-het-minste met elkaar gemeen hebben, alleen op dien grond onder ééne soort brengt. Dit is zoo niet. De groote strijd onzer dagen (ik moet het noch-eenmaal herhalen) loopt niet over staatsvormen en staatsinrichting en staatsbestuur; maar over de gemeenschappelijke grondslagen van vrijheid en recht en van de geheele ordening der Maatschappij. De groote vraag die de gemoederen verdeeld houdt, is: aanneming of terzijdestelling van de Soevereiniteit Gods, ook op politiek gebied. Hierin, hierin-alleen, ligt het schibboleth. De handhaving van die Soevereiniteit; niets meer, niets minder; ziedaar wat, in den grond der zaak, het levensbeginsel en de eigenaardigheid uitmaakt van de *antirevolutionaire* partij. Haar verwérping, bewust of onbewust, konzekwent of ten halve; de in-de-plaats-stelling van menschelijke rede en menschelijke willekeur voor de onveranderlijke wetten

¹ Heemskerk (t. a. p. bl. 486).

² Fruin, *Het antir. Staatsr.*, bl. 6. Heemskerk, t. a. p.

Gods; ziedaar de gemeenschappelijke familietrek, waaraan ze haar vijand onderkent. Hoe dit een bloot-*negatief* punt van overeenkomst zou kunnen heeten, begrijp ik niet. Het schijnt me zoo-*positief* mogelijk. Men heeft veel, men heeft het voornaamste met elkander gemeen, wanneer men omtrent de fundamenteën, omtrent het uitgangspunt der politiek eenstemmig is.

Wanneer dit laatste wat-meer werd opgemerkt, zou het ook beter worden begrepen, dat we een Guizot en een Burke niet ten onrechte tot de onzen rekenen.

Guizot, den eerwaardigen staatsman, die te voren 'een uitstekenden rang onder de leeraars en de leidlieden der Omwenteling heeft bekleed¹'; 'wiens Politiek te voren in het systematizeren van revolutionairen wederstand, in Reactie en *statu quo*, en (tegenover het telkens wederopkomen van anarchieke woelingen) in een conservatisme *quand même* bestaan heeft²'; maar bij wien, na de droeve ervaring van 1848, de illuziën blijkbaar zijn voorbijgegaan. Die de treffende schuldbelijdenis heeft afgelegd: 'Nous nous sommes crus meilleurs que nous ne sommes; nous avons méconnu le mal inhérent à notre nature, et par conséquent la néces-

¹ *Ongel. en Revol.*, bl. 396.

² *GWhertz. en Eensgez.*, bl. 219.

sité de lutter fortement et sans cesse contre l'ennemi que nous portons en nous. Nous nous sommes crus plus puissants que nous ne sommes; nous avons méconnu non seulement les limites de notre puissance, mais les droits de la puissance souveraine qui gouverne le monde et nous-mêmes; nous n'avons pas tenu compte des lois éternelles que Dieu nous a faites, et nous avons follement prétendu mettre à leur place, et partout, nos propres lois¹. Die thans waarschuwt tegen 'le danger dont nous menace l'esprit révolutionnaire, ce Satan humain, à la fois sceptique et fanatique, anarchique et tyrannique, passionné pour nier et pour détruire, incapable de rien créer qui puisse vivre et de souffrir que rien se crée et vive sous ses yeux²'. Die thans inziet, dat 'alleen door het Christendom met vrucht kan gestreden worden

¹ *Nos mécomptes et nos espérances*, bl. 33.

² *Études morales*, bl. 12. Eenmaal, in 1831, sprak Thorbecke in gelijken geest: 'De revolutiegeest... beproeft overal, waar hij zich vertoont, en overal met hetzelfde gevolg, eene schepping uit niet. Hij wil bezit zonder verwerving, een tegenwoordig aanzijn zonder voorleden, en eene toekomst, die hij stuit in de geboorte. Hij kampte voorheen tegen hetgeen bestond; hij kampt nu tegen de uitvoering zijner eigen theorien. Hij is de onverzoenlijke vijand van Burger en Volkenstaat' (*Over de verandering van het Europeesche Statenstelsel*, voorrede). 24 November 1852 was het geheel anders geworden (Zie *Bijblad*).

tegen de liberale theorie ¹, en in zijn vaandel schrijft, 'la foi chrétienne; le salut des peuples est à ce prix ²'.

Burke, den vijand van *afgetrokken* beginsels, die verklaarde: 'I cannot stand forward, and give praise or blame to anything which relates to human action, and human concerns, on a simple view of the object, as it stands stripped of every relation, in all the nakedness and solitude of metaphysical abstraction. Circumstances give in reality to every political principle its distinguishing colour and discriminating effect ³'; den vijand van alle theoretische experimenten op het levend lichaam der maatschappij; maar tegelijk een vriend van *beginselen*, gelijk blijkt uit zijn uitspraak: 'To proceed with a presiding principle, and a prolific energy, is with me the criterion of profound wisdom ⁴', en zoo weinig afkeerig van die *algemeene* beginselen waar dezerzijds de kamp voor gevoerd wordt, dat we hem Frankrijk mannen hooren toewenschen, 'who will fix the state upon these bases of morals and politics, which are our old, and immemorial, and, I hope, will be our eternal possession ⁵'. — Den bestrijder, gelijk de antirevolutio-

¹ N. G. III bl. 50. — ² *Etudes morales*, bl. 24.

³ *Works* (ik citeer de uitgaaf van Bohn, in 6 dln, 1855), II bl. 517. — ⁴ T. a. p., bl. 440.

⁵ T. a. p., bl. 529. Vg. *Fruin, De antir. bezwaren enz.*,

nairen, van een exkluzief-goddelijk recht der *Koningen*, in den zin der Anglikaansche Kerk, gelijk dat gepredikt is door een Filmer en ons beschreven door Macaulay¹; van die ‘exploded fanatics of slavery’, die ‘old fanatics of single arbitrary power’, door wie beweerd wordt dat ‘hereditary monarchy is the only lawfull government in the world’, dat ‘monarchy has more of a divine sanction than any other mode of government²’; maar, gelijk de antirevolutionairen, óók bestrijder van hetgeen de revolutieeler hetzij openlijk predikt of stilzwijgend onderstelt: dat ‘we have acquired a right to choose our own governors, to cashier them for misconduct, to frame a government for ourselves³’, aan wien men, ‘was die Theorie anlangt, nur Mangel nicht aber Irrthum vorwerfen kann⁴’. — Den ‘politieken ziener, die, reeds bij de opkomst der wanbegrippen, de omwenteling in haar *aan alle Godsdienst vijandig*,

bl. 44, waar de schrijver toont niet begrepen te hebben: 1° dat er onderscheid is tusschen *algemeene* en *afgetrokken* beginselen; 2° dat we Burke tot de onzen rekenen, juist-ook om zijn afkeer van deze laatsten, om zijn eerbied voor het erfdeel der voorgeslachten, zijn ijveren voor gematigdheid en langzaamheid van hervorming.

¹ *Macalay, Gesch. van Engeland* (ik citeer de hollandsche vertaling), dl. I bl. 74—75.

² *Works*, II bl. 299 en 300. ³ T. a. p., bl. 290.

⁴ *Stahl, Phil. des Rechts*, I bl. 550.

menschvergodend grondbeginsel bestreed¹, zeggende: 'We cannot, if we would, delude ourselves about the true state of this dreadful contest. *It is a religious war.* It includes in its object undoubtedly every other interest of society as well as this; but this is the principal and leading feature. It is for Christian statesmen, as the world is now circumstanced, to secure their common basis²'. Die het doorzag, dat 'the principles predominant in France extend to very many persons, and descriptions of persons in all countries'; dat slechts de eerste rommelingen werden gehoord van 'a general earthquake in the political world³', dat 'a crisis of importance to the whole human race⁴' was aangebroken. Die omtrent het geheel-éénige van deze Fransche omwenteling in de wereldgeschiedenis, de verklaring aflegde, geheel in ónzen geest: 'The present Revolution in France seems to me to bear little resemblance or analogy to any of those which have been brought about in Europa, upon principles merely political. *It is a revolution of doctrine and theoretic dogma*⁵'.

Vandaár, dat eenmaal de diepverguisde⁶ land-

¹ *De Ned.* n° 584.

² *Works*, III bl. 442 en 443. Vg. II bl. 421.

³ *Works*, II bl. 426. ⁴ *T. a. pl.*, bl. 531.

⁵ *Works*, III bl. 350.

⁶ Dr. Fruin meende het karakter van een moeitevollen par-

genoot, wiens staatsleer we in dit geschrift wenschen te ontwikkelen, zich op het bondgenootschap van deze godsdienst- en vrijheidlievende mannen mocht beroepen en beroemen. Vandaár dat hij de antirevolutionaire partij, gelijk ze hier-te-lande zich vertoont, een 'onderdeel' mocht noemen van 'die partij, welke onder de leiding, vroeger van Pitt en Burke, later van Guizot en Stahl, het Christelijk-historisch beginsel, van vrijheid en regt, gesteld heeft tegen de vrijzinnige theoriën¹.

Die partij predikt niet, gelijk velen wanen, doodelijke stabiliteit; ze is niet de 'Partei des Privatrechts, welke die absolute Unwandelbarkeit der Rechte behauptet, und damit den Stillstand der menschlichen Entwicklung herbeiführen würde'². Ze is, in haar strijd tegen het menschvergodend Revolutie-beginsel, niet blind voor het goede dat op den bodem van de Omwenteling is

lementairen strijd, gedurende drie jaren met ernst en waardigheid tegen het Ministerie Thorbecke gevoerd, te kunnen uitdrukken door het enkele woord: 'tracasserien' (*Het antir. Staatsregt*, bl. 2). Ja zelfs Heemskerk liet zich eenmaal, in de hitte der polemiek verleiden, om den heer Groen toe te voegen, 'wat een vertrap volk van Lord Strafford zeide: zelden is over eene slechte zaak meer glans verspreid dan door die 'rare abilities of his, of which God gave him the use, but the devil the application' (*de Ned.* n° 190).

¹ *Adviezen*, II bl. 280.

² *Stahl, Parlam. Reden*, bl. 390.

ontkiemd; integendeel, dankbaar huldigt ze, 'was aus all jener Verkehrtheit und Zerstörung als Wahrheit herausleuchtet, die Anerkennung des Menschenrechts und die Einheitlichkeit des Volkes und die Würde die es in dieser Einheit dem Könige gegenüber hat¹.

Ook-onze landgenoot doet dat. Ik mag hier herinneren aan zijne, zeer ondubbelzinnige verklaring: 'Wij mogen niet vergeten dat de eigenaardigheid der nieuwere Staatsvormen tot historische vooruitgang en volksontwikkeling behoort. De grondtrekken naar wier verwezenlijking gestreefd wordt, eenheid van den Staat, waarbij de kracht en vastheid van het geheel in de zelfstandigheid en organische werking der deelen haar steun vindt; medewerking der Natie, door haar vertegenwoordigers, wanneer verhoogden van belasting of veranderen van wetten, wanneer belangrijke wijziging der bestaande orde van zaken, vereischt wordt, deze hoofdbeginselen der Constitutionele Regering staan met de eischen van het Europeesche Staatsrecht van oudsher in verband²'.

In zijn vrôegere geschriften (*Ongeloof en revolutie* is het laatste in die reeks), toen hij met

¹ *Stahl, Staatslehre* bl. 364. Hij gebruikt de woorden: 'dem Könige,' omdat de opmerking voorkomt in de afdeeling van zijn boek, die over het Koningschap handelt.

² *De Ned.*, n° 573.

Stahl noch 'naauwelijks bij name bekend was ¹', is de invloed van von Haller onmiskenbaar. Dat de Staat niets anders zou zijn dan 'de hoogste ontwikkeling van het privaatrecht, waarvan zich het evenbeeld bij alle gezellige betrekkingen, in meer beperkten kring, terug vindt ²'; dat 'het Staatsrecht slechts in graad en niet in soort van het Privaatrecht verschilt ³'; dat er in dien zin sprake kan zijn van 'eigendom van het gezag ⁴', en 'het erfrecht van het gezag (de *Legitimität*) niets anders is dan de toepassing van het eigendomsrecht op de Souvereiniteit ⁵'; dit alles getuigt van gelijke begripsverwarring, als we in een von Haller (bij waardeering zijner 'krachtvolle wederlegging van de valsche hypothese waarop het gansche zamenstel der omwentelings-leer berust; alsof de Staat door menschelijk goedvinden, dat aan den toestand der natuur een einde gemaakt had, was ontstaan ⁶')

¹ *Verscheidenheden*, bl. 221. Vg. bl. 79.

² *Ong. en Rev.*, bl. 37.

³ *Ong. en Rev.*, bl. 118.

⁴ *Ong. en Rev.*, bl. 71.

⁵ *Handboek*, § 825.

⁶ *De Ned.* n° 1218. Vg. *Beschouwingen*, bl. 158; *Ong. en Rev.*, bl. 36—38. Het strenge oordeel, door Dr Fruin (die zich daarbij beroept op een getuigenis van Stahl uit het jaar? — 1829!) over von Haller geveld, dat hij 'de onbeduidendste der contrarevolutionaire schrijvers' is (*De bezw.*, bl. 13), zou ik niet-gaarne onderschrijven. Ik zeg met Robert von Mohl (*Geschichte der Staatswissenschaften*, II, 1856, bl. 545): 'Das Werk Haller's war nicht bloss ein Buch, son-

betreuren; van instemming met diens 'Satz von der privatrechtlichen Natur der Herrschergewalt'¹; van gelijke miskenning van het *publiek-rechtelijk* karakter van den Staat².

Maar een billijk beoordeelaar zal niet vergeten, dat de heer Groen deze dwaling later openlijk heeft herroepen. Tháns erkent en beaemt hij ten volle, 'wat door Stahl telkens op den voorgrond is gesteld, het *openbaar* karakter van den Staat; dat de Staat niet meer is, gelijk in Europa voor-

dern es war eine mächtige politische That.' Met Ancillon (*Nouv. Essais*, II bl. 139): 'M. von Haller foudroie et pulvérise les fausses et dangereuses doctrines d'un contrat social originaire et de la souveraineté du peuple.' Met Stahl (*Phil. des Rechts*, I bl. 560 en 561): 'Ist Hallers Lehre nach ihrer ethisch-politischen Seite völlig unhaltbar, so hat sie doch das grosze Verdienst, die Naturseite von Recht und Staat zum deutlichen Bewustseyn gebracht und mit Erfolg gepflegt zu haben. Ueber die natürlichen Ursachen und Wirkungen und Bedingungen sowohl für die oberste Staatsgewalt als für die innere sociale Struktur des Gemeinwesens (Grundherrschaften, Korporationen) giebt Haller reichliche und treffende Beobachtungen, die an sich sowohl als gegenüber der abstrakten Auffassungsweise, an der wir zu dieser Zeit leiden, fruchtbar gemacht werden können, wenn man sie löst von jenem falschen Gesichtspunkt der privatrechtlichen Herrschergewalt, auf welchen sie in Hallers System durchgängig bezogen sind.'

¹ Stahl, *Phil. des Rechts*, I bl. 555.

² *De Ned.* n° 1218.

heen, eene *res privata*, maar, bij tocneming en in hoogerem zin, *publica res* wordt¹. Vandaar dan ook zijn hooge ingenomenheid met de schriften van dezen laatste, die hem tot dit beter inzicht gebracht hebben. 'Waarom is het vooral dat aan de verdiensten van Stahl door ons hulde gebragt wordt? Niet enkel omdat hij de revolutieleer in den hartader aangetast heeft; dit hebben ook anderen gedaan. Dit had inzonderheid vóór hem reeds met uitstekende scherpzinnigheid von Haller gedaan. Neen; het is veeleer omdat hij het openbaar karakter van den modernen Staat (het *echt-republikeinsche* der Monarchie²) op den voorgrond gesteld heeft. Omdat hij, bij het erkennen der historische juistheid van hetgeen von Haller omtrent de vroegere Europesche Monarchieën gezegd heeft, in den Constitutionelen Staat, wanneer men de revolutionaire wanbegrippen aflegt, de wenschelijke ontwikkeling van het Staatsregt met onvergelykbare klaarheid getoond heeft³.

¹ *Verscheidenheden*, bl. 258.

² Vg. de schoone plaats in *Stahl, Staatslehre*, bl. 479.

³ *De Ned.* n° 264. Uit deze enkele proeve kan men opnieuw zien, met hoe veel, of liever: hoe weinig, kennis van zaken Dr Fruin is tewerk-gegaan. Hij beweert namelijk (*De bezwaren*, p. 12), dat na 1849 von Haller door den heer Groen 'in het ooglopend wordt veronachtzaamd, en al de lofuitingen den eenigen Stahl te beurt vallen.'

Een billijk beoordeelaar zal noch twee andere zaken in het oog houden.

Vooreerst: dat een streven naar kerkelijken of wereldlijken dwang ook in geen van Groens *vroegere* schriften openbaar is, maar ook op hém van toepassing, wat door een bevoegd rechter omtrent von Haller is getuigd: 'Mit Unrecht wirft man ihm vor, dasz er fürstlichen Absolutismus wolle oder lehre. Seine Lehre ist an und für sich so wenig absolutistisch, dasz die Fürsten, wenn sie völlig ausgeführt würde, sie nur als eine Schwächung ihrer Regentengewalt empfinden könnten¹'.

En in de tweede plaats: dat, ook in die *vroegere* schriften, niet gemist wordt, wat de eigenaardigheid, de kern, het wezen van de antirevolutionaire staatsleer uitmaakt, erkenning namelijk van het goddelijk recht der Overheid, of (om het noch-duidelijker te formuleeren) van de Soevereiniteit Gods, gelijk Hij zich openbaart in Zijn Woord en in de Geschiedenis, tegenover de revolutioneere van Volksovereiniteit of (algemeen gezegd) van Soevereiniteit der menschelijke rede. Dat het, bij de waardeering van den heer Groen als antirevolutionair Staatsman, behoort bedacht te worden, hoe het een punt, ja belangrijk opzichzelf, doch vergelijkenderwijs van zeer ondergeschikt belang is, waaromtrent hij de dwaalbegrip-

¹ Stahl, *Phil. des Rechts*, I bl. 560.

pen van von Haller voor het beter inzicht van Stahl heeft verruild. Dat het niet aangaat, den man die, in ál wat de antirevolutionaire politiek eigenaardig-kenmerkends heeft, voortdurend aan zichzelf gelijk is gebleven, zelfstandigheid en vastheid van overtuiging te ontzeggen, enkel omdat hij in zulk een névenzaak van meening is veranderd.

Verheugen zou het me, indien het aan zulke billijke beoordeelaars niet-langer bleef ontbreken. Stelselmatige verkleining van groote verdiensten kan het vaderland niet tot eer strekken. Reeds-veel-te-lang heeft men daaraan zich schuldig gemaakt; het is tijd, het is hoog-tijd, dat er een eind aan kome.

Maar méér-noch zou het me verblijden; grooternoch zou de zelfvoldoening zijn van den eerbiedwaardigen Staatsman die, ten koste van rust en genoegen en vooruitzichten, aan de verdediging der antirevolutionaire beginselen zijn leven gewijd heeft; indien de *richting* die hij voorstaat, de wereldhistoriesche richting die, in strijd met den grondtoon dézer eeuw maar overeenkomstig de getuigenis van álle eeuwen¹, in de onveranderlijke wetten Gods het steunpunt ook der Politiek wil zien erkend en geëerbiedigd, niet-langer bleef bloot-

¹ Deze treffende opmerking is, gelijk men weten zal, van Ancillon.

staan aan onverdiende veroordeeling. Indien men meer-algemeen tot het inzicht kwam, dat van de zegepraal dezer godsdienstig-politieke partij, gelijk ze Roomsch en Onroomsch beide onder de banier des gemeenschappelijken geloofs poogt te vereenigen, ten kamp tegen de radikale theoriën van den tegenwoordigen tijd ¹, het heil van het vaderland afhangt. Indien de treffende wenk van Immanuel Herman Fichte ² ook op onzen vaderlandschen bodem meer weêrklank vond: 'dasz unserm zerrüteten Welttheile Rettung in letzter Instanz, wenn sie noch möglich ist, nur aus der Wiederbefestigung des religiösen Bewusstseins erwachsen kann'.

¹ Vg., omtrent de verhouding van Groen en zijn Protestantsche geestverwanten hier-te lande tot de Roomsch-katholieken, b. v. *Adviezen*, II bl. 293 en 299.

² *System der Ethik*, I (1850), bl. 2. Vg. het gezegde op bl. 731: 'Guizot hat es ausgesprochen: dass nur durch die Religion eine dauernde Wiederherstellung der Gesellschaft möglich sei. Auch wir schon darin den einzig zukunftsbringenden Gedanken.'

II. HET GODDELIJK RECHT DER OVERHEID.

De leer van het goddelijk recht der Overheid; die 'hoofdwaarheid, welke, in de menigvuldigheid der toepassing, het cement van het geheele staatsgebouw is'¹; wordt, hoe naauwkeurig en helder ze ook door Groen² en Stahl³ is ontwikkeld, door onze tegenstanders voortdurend op een jammerlijke wijs miskend en misvormd. Ze ligt, blijkens hun eigen erkentenis, geheel buiten den kring hunner bevassing. 'Wat men ons verkondigt' — dus luidt hun openhartige verklaring — 'van een Goddelijk regt der Vorsten, dat begrijpen wij niet'⁴; het

¹ *Ong. en rev.*, bl. 56.

² Meer-opzettelijk b. v. in *Ong. en rev.*, bl. 48—56; in *GWhertz. en Eensgez.*, bl. 497 vlgg.; in *De Ned.* n° 706.

³ Bepaaldelijk *Staatslehre*, bl. 176 vlgg. Cf. *Die katholischen Widerlegungen* (1854), bl. 14.

⁴ De, overigens zoo kundige, vaderland- en vrijheidlievende Knoop (*De gids*, 1850, dl II).

‘regt dat men ons voorspiegelt, kunnen wij met ons verstand niet begrijpen, noch in zijn oorsprong, noch in zijne gevolgtrekkingen ¹’. Dit neemt niet wech, dat ze er, als tegen ‘een overtollig en schadelijk wanbegrip van ultra-monarchale dweeperij ²’, met ijver tegen te-velde-trekken. Zulk een ‘in nevelen en duister gehuld Goddelijk regt’ achten ze ‘stuitend voor een volk als het onze, dat gezond verstand heeft, gevoel van eigenwaarde en afkeer van knechtelijke onderwerping ³’. En, volgens de voorstelling die zij er zich van vormen, met recht. Want, zoo men hén gelooven mag, prediken wij ‘een beginsel van *willekeur* en *absolutisme* ⁴’; ‘de leer der onderdanigheid aan een absoluten Vorst ⁵’; de ‘overmagt ⁶’, ja ‘de onbeperkte magt ⁷’, der Vorsten, die ‘de gezalften Gods’ zijn ⁸, en aan wie men als zoodanig ‘lijdelijke onderwerping ook in het tergendste onregt’ is verschuldigd ⁹. Zoo men hén gelooven mag, is er voor ‘de overmagt door de antirevolutionairen aan de vorsten gegeven’, slechts één korrektief: ‘de

¹ Mr F. A. van Hall in de Tweede Kamer (*Bijblad*, 1851—52, 27 Nov. 1851). ² *De Ned.* n°. 22.

³ Knoop, t. a. p. ⁴ *De Ned.* n° 706.

⁵ *Fruin, Het antiv. staatsregt*, bl. 44.

⁶ T. a. p., bl. 39.

⁷ *Opzoomer, De restauratie* (1854), bl. 18.

⁸ T. a. p. ⁹ *Fruin, t. a. p.*, bl. 33.

interventie van den Paus; die, als de wereldlijke vorsten aan het tyrannizeren gaan, hen eerst tot bekeering aanmaant, en eindelijk hunne onderdanen van den eed der trouw ontbindt¹. Zoo men hén gelooven mag, zou, 'wanneer onze theorie eens algemeen in praktijk kwam, het gevolg wezen, dat de boozen van allerlei rang en soort elkander de overwinning bevochten, en dat de godden lijdelijk afwachtten, welken geweldenaar zij na de overwinning te huldigen zouden hebben²'; omdat die theorie leidt tot het aanbidden van elke opgaande zon. 'Zoekt iemand den vorst te verdrijven, men beschuldigt hem van opstand tegen het bestel der Voorzienigheid, die den koning gekroond heeft; maar gelukt hem zijn opzet, en plaatst hij zichzelf op den troon, dan buigt men zich voor den gezalfde des Heeren, en laat het goddelijke regt even weifelend en ontrouw van de eene regering op de andere overgaan, als de hovelingen, die heden den eenen vorst nog vleijen en morgen de voeten van zijn moordenaar kussen³'.

Voorwaar, wel mag ik met den heer Groen uitroepen⁴: 'Onheil over ons, indien wij beweerden of bedoelen wat ons hier te laste gelegd wordt'. Gelukkig echter, dat ik er zijn betuiging mag

¹ Aldaar, bl. 39.

² Aldaar, bl. 38.

³ Opzoomer, *Politische bijdragen* (1849), bl. 105. Vg.

Fruin, t. a. p., bl. 37.

⁴ *Ong. en rev.*, bl. 50.

bijvoegen: 'in die reeks van caricaturen erken ik geen enkel gelijkend afbeeldsel'.

Het onderwerp is belangrijk-genoech, om er opzettelijk en uitvoerig bij stil te staan. Temeer, omdat het hier 'de aanneming of ter zijdestelling eener waarheid geldt, waaraan de geheele politieke wetenschap ondergeschikt is ¹'. Omdat het hier dátgene geldt, waarin, 'niet ten onregte, bij het bestrijden van onze rigting, het merk van haar *eigenaardigheid* gezocht wordt; waarin haar *kenmerk* en haar *kracht* ligt ²'.

Ik moet, ter ontzenuwing van onbillijke verwijten, beginnen met het herhalen van de opmerking, reeds terloops in de Inleiding gemaakt: dat het goddelijk recht van de *Overheid*, niet van de *Vorsten*-alleen, door de antirevolutionaire partij op den voorgrond wordt gesteld. Aan óns ligt het niet, zoo men ons beschouwt en afschildert als 'eene partij die alleen ten behoeve van de *Vorsten* in de bres springt ³'. Uitdrukkelijk en bij herhaling is het dezerzijds verklaard: 'Wij willen de toepasselijkheid eener algemeene waarheid niet ten nutte alleen van den Monarchalen Staatsvorm beperken ⁴'. 'Het goddelijk regt der *Overheid* geldt, naar onze opvatting, elken mogelijken Staatsvorm ⁵';

¹ *GWhorz. en Eensgez.*, bl. 497. ² *De Ned.*, n° 706.

³ *GWhorz. en Eensgez.*, bl. 334.

⁴ *Ong. en rev.*, bl. 50. ⁵ *De Ned.*, n° 22.

Reine
 'es hat *zijne* Geltung in allen Staatsformen, für die Komitien und Magistraturen in der Republik nicht minder als für den König in der Monarchie, für den Wahl- wie für den Erbkönig ¹'.

En wélke is nu die 'algemeene waarheid'? Met andere woorden: waar komt het droit divin, dat door ons wordt verkondigd, in aard en wezen op neêr?

Wij vinden 'het meest eenvoudige en duidelijke antwoord in de H. Schrift ². 'Alle ziele zij den Magten over haar gesteld onderworpen; want er is geene magt dan van God, en de Magten die er zijn, zijn van God verordineerd ³'. De leer van het droit divin is verkondiging van de 'eenvoudige waarheid die, ten allen tijde en in alle landen, als voor geen betwijfeling vatbaar, ondersteld werd; die, vermits zij tot het wezen van den Staat behoort, evenzeer van alle staatsvormen geldt; die door onze Republikeinsche Vadersen als de grondslag van het Gemeenebest beschouwd is ⁴'; dat, in élken Staat en onder élken regeeringsvorm, 'het gezag der Overheid een oorsprong heeft hooger dan menschelijken wil ⁵'. Dat 'een Staat

¹ *Stahl, Staatslehre*, bl. 176. Beroep op de schriften van Stahl, bij de in-het-licht-stelling van dit leerstuk, wordt door het voorbeeld van den heer Groen-zelf (*GWherz. en Feensgez.* bl. 498 vlgg.) volkomen gewettigd. ² *Rom. XIII:1.*

³ *Ong. en rev.*, bl. 50.

⁴ *De Ned.*, n° 706.

⁵ *De Ned.*, n° 791.

te voorschijn treedt, niet uit een toestand van algemeene vrijheid en gelijkheid, maar uit de ontwikkeling der natuurlijke en velerlei betrekking van gezag en ondergeschiktheid; dat, bij verschil der vormen, het kenmerk der Souvereiniteit, in de regtmatige oppermagt ligt; dat elk Souverein gezag (in 't algemeen elk gezag dat, in den kring zijner regten, aan geen hooger menschelijk gezag verantwoordelijk en ondergeschikt is) regtstreeks en onmiddelijk, zoowel oorsprong en rigtsnoer als waarborg en beperking in den wille Gods heeft ¹. Dat Staten en Staatsvormen en Overheden den rechtsgrond van hun bestaan hebben in den wille, in de ordeninge Gods. Dat niet-enkel-maar 'der Staat überhaupt Gottes Gebot ist', doch dat ook 'überall die bestimmte Verfassung und die bestimmten Personen der Obrigkeit Gottes Sanktion haben' ². Het is meest-altijd 'een noodlottig misverstand geweest dat het *Droit Divin* en de *Legitimiteit* door hen die er zich óf baatzuchtig op beriepen, óf wrevelig tegen verzetteden, als een kostbaar voorregt of hatelijk Privilegie, beschouwd is' ³. Men stelle óns niet verantwoordelijk voor 'de dwaasheden welke onder die leus uitgevent zijn' ⁴. Zoo dezerzijds erkenning van het goddelijk recht der

¹ *GWhertz. en Eensgez.*, bl. 334.

² *Stahl, Staatslehre*, bl. 177.

³ *Ong. en rev.*, bl. 53.

⁴ *De Ned.*, n° 706.

Overheid wordt gevorderd, we vergen daarmee niets-anders, dan erkenning van Gods Souvereiniteit, en ondergeschiktheid aan Zijn oppermacht en albesturende Voorzienigheid, als grondslag ook van het Staatsrecht¹. Niets-anders dan eerbiediging van Staat en Overheid als, geenszins het produkt van menschelijke willekeur maar, 'eene ordening Gods²'; dan het belijden en beleven van deze twee waarheden: dat 'overal een soeverein gezag, eene hooge overheid is, onschendbaar, onafhankelijk, voor geen onderdaan ter verantwoording geroepen, verantwoordelijk voor God³'; en dat 'de gehoorzaamheid aan God het beginsel, het rigtsnoer en tevens de grenspaal der gehoorzaamheid ook aan de overheden behoort te zijn'.

Bij het prediken dezer leer dat de Machten 'niet enkel toegelaten, maar door God zelven gewild, ingesteld, geheiligd zijn⁴', zien we, in de wording der Staten en de vorming van het Gezach, den faktor der menschelijke werkzaamheid niet voorbij. We beweerden geenszins, dat 'das Ansehen des Staates und der Obrigkeit sich auf Gottes unmittelbare (die Natur durchbrechende) That gründet⁵'. We geven het gaarne toe: 'de oorsprong der Souvereiniteit', van het soeverein Gezach (het-

¹ *Narede van vijfjarigen strijd*, bl. 10—13.

² *N. G.*, III bl. 81.

³ *N. G.*, II bl. 2.

⁴ *Ong. en rev.*, bl. 51.

⁵ *Stahl, Staatslehre*, bl. 177.

zij het 'eenhoofdig of veelhoofdig' zij ¹⁾, 'kan gelegen zijn in de overmagt der wapenen, in de vestiging van het Landsheerlijk gezag, maar ook in de opdragt der ingezetenen, in de liefde der Natie, in de keus van het Volk ²⁾'. Doch we meenen, dat, 'ook waar dit laatste plaats heeft, hetgeen opgedragen is, en verkregen werd, bij de uitkomst hetzelfde is, namelijk de Souvereiniteit; de oppermagt gelijk ze bij den *gekozen* Souverein, maar die nu inderdaad Souverein *is*, berust; de oppermagt waaraan de onderdaan nu pligtshalve eene gehoorzaamheid betoont welke, in den wil van God en in de heiligheid van het verkregen regt, haar grond en haar grens vindt ³⁾'. We meenen, dat 'de oorsprong van *elk* gezag, daargelaten de verschillende wijzen waarop het gevormd wordt, in de instelling Gods ligt ⁴⁾'; dat 'der bestimmte Staat, die bestimmte Verfassung, die bestimmte Dynastie zwar *mittelst* des menschlichen Willens, aber doch nicht *durch* den menschlichen Willen entstehen, sondern als das unberechenbare Ergebnis vieler sich durchkreuzender und, einzeln betrachtet, auf etwas ganz Anderes gerichteter Willen, eine höhere bewirkende Ursache voraussetzen, die, wenn nicht ein sinnloser Zufall, so eben

¹ N. G., II. bl. 2.

² *GWhorz. en Eensgez.*, bl. 510.

³ T. a. p. ⁴ T. a. p., bl. 541.

Gottes Fügung ist ¹. En 'selbst die Thatsache zugestanden, dasz menschlicher Wille diesz Alles bewirke, so folgt doch daraus noch gar nicht, dasz es auch auf menschlichen Willen sein Ansehen stützt und vom menschlichen Willen abhängt. Sondern, so wie der menschliche Wille, der Wille des Volkes, den bestimmten Staat, die bestimmte Verfassung, die bestimmte Dynastie gegründet hat, so lösen sich diese auch sofort von ihm, sie sind eben damit *Staat geworden*, und binden daher alsogleich als Staat, eben weil der Staat göttliche Ordnung ist, diejenigen so sie errichtet, nicht minder als die Nachkommen, so sie vorfinden ². Den aard en het gewicht dezer onderscheiding zal men begrijpen, wanneer men zich het treffende voorbeeld te-binnen-brengt, waarmeê Stahl de zaak duidelijk heeft gemaakt: 'Aehnlich ist ja auch die Ehe eine Ordnung Gottes, und obwohl auch hier von Gott weder vorgeschrieben noch sichtbar gefügt ist, dasz eine Jungfrau den Jakob oder den Wilhelm eheliche: so wie sie den Jakob geheirathet, so ist grade ihr eheliches Band zu Jakob Gottes Ordnung und Gebot ³'.

Evenmin wordt door ons, omdat we leeren dat het gezach der Overheid een oorsprong heeft hooger dan menshelijken wil, 'aan de Overheid, op

¹ *Stahl, Staatslehre*, bl. 178.

² T. a. p. ³ T. a. p.

dien grond, *een meer dan menschelijk gezag toegekend*¹. Wij 'zien niet, zoo als men van sommige Volken verhaalt, in den wil van den Souverein cenzelvigheid met den wille Gods. Wij rigten niet, met de Romeinen onder de Keizers, altaren voor de Overheid op²'. Wat Stahl met betrekking tot het Koningschap schrijft, zeggen we van elke Overheid: 'Dadurch dasz der König seine Vollmacht *von Gott* hat, ist noch nicht nothwendig gegeben, dasz er diese Vollmacht *über Alles* habe. Würde gesagt, der König sey Stellvertreter Gottes (in theokratischer Weise), es gebühre ihm also derselbe Gehorsam wie Gott³, dann allerdings wäre seine Gewalt ohne Schranke. Aber es wird nur gesagt, sein Besitz der königlichen Gewalt so wie die Rechte, die sie verfassungsmässig in sich schlieszt, gründen sich auf göttliche Fügung und göttliche Ordnung, nicht auf den Willen des Volkes, und daraus folgt nur, dasz diese Gewalt ihm nicht vom Volke genommen werden kann, noch nach dem Willen des Volks gebraucht werden musz, nicht aber, dasz sie keine Schranke habe oder

¹ *De Ned.*, n° 791.

² *Ong. en rev.*, bl. 50.

³ Wanneer de heer Groen (*Ong. en rev.*, bl. 52) de Overheid 'Gods *stedehouderes*' noemt, dan bedoelt hij daarmee enkel, dat 'de Oppermagt eene gave Gods is, die in Zijn dienst, tot nut van anderen, en tot Zijn eer, moet worden besteed.

auch jenseits ihrer Schranke Unterwerfung erheische¹. We 'zijn niet gezind, met Napoleon en zoo menigeen die voor of na hem geregeerd heeft, het beroep op God ter *bevestiging* en niet tevens ter *regeling* der hoogste magt te doen strekken. Wij wenschen voorzeker niet de Souvereiniteit van banden te ontslaan². We verlangen een onderwerping wier 'aard met den aard der van God verleende magt overeenstemt³; een 'gezag dat, overeenkomstig Gods wet, met behoud en uitbreiding van vrijheden en verkregene regten, uitgeoefend wordt⁴. Naar onze meening 'sluit het goddelijk regt der overheid geenerlei waarborgen uit'; al heeft, 'zonder dien hoogsten waarborg, geen andere, ook de meest kunstig uitgedachte, genoegzame kracht⁵'.

Dit laatste klinkt missehien wonderspreukig. Doch men bedenke, dat buiten de theorie van het Goddelijk recht, als grondslag van Staatsrecht en Politiek, slechts-één andere denkbaar is: de theorie der radikale Volkssoeveriniteit, gelijk deze, in haar tegenstelling met de ordeningen Gods, niet gebonden is aan een vorm; 'het goedvinden der vrije en gelijke individuen waaruit het Souvereine Volk gevormd is⁶'. Zoo de oorsprong van het

¹ *Stahl, Staatslehre*, bl. 255. ² *Ong. en rev.*, bl. 50.

³ Aldaar, bl. 52. ⁴ *N. G.*, III bl. 60.

⁵ *De Ned.*, n° 22. ⁶ *De Ned.*, n° 706.

gezach niet ligt in de instelling Gods, dan moet hij wel liggen in de overeenkomst der menschen; geen derde is mogelijk. Dan dwingt ons de eisch der onverbiddelijke Logika tot huldiging der Volkssouvereiniteit, in den zin waarin het woord omschreven is door Stahl: 'Nicht das bedeutet Volkssouveränität, dasz alle Obrigkeit auf der *physischen Gewalt des Volkes* ruht, das kein König etwas vermöchte, wenn das Volk nicht mehr seine Befehle vollstreckte, nicht mehr seine Schlachten schlug. Nicht das bedeutet Volkssouveränität, dasz alle Obrigkeit auf dem *sittlichen Bewusstsein des Volkes* ruht, kraft dessen es sich ihr gebunden erkennt, und dasz deshalb die Obrigkeit auch in dem Gebrauche ihrer Gewalt das sittliche Bewusstsein des Volkes pflegen und befriedigen musz, wenn sie nicht jenes ihr Fundament selbst zuletzt untergraben will. Das Alles ist gar nicht zu bestreiten. Sondern Volkssouveränität ist, dasz dem Volk die *rechtliche Gewalt* über seine Obrigkeit zustehe, und dasz das Volk *gerade kein sittliches Bewusstsein* der Gebundenheit an seine Obrigkeit habe, sondern ihr nur gehorche, so weit sie eben in der *jedesmaligen* Anordnung seinem sittlichen Urtheil, ja vielleicht nur seinem Wahn entspricht¹. En nu valt het niet te ontkennen, dat 'in der That selbst das Recht des Menschen, das auf seine

¹ Stahl, *Die Rev. und die Constit. Mon.*, bl. 16 en 17.

höchste Höhe zu bringen der ausgesprochene Zweck dieses Principis ist, gerade durch dasselbe aufgehoben ist; denn es ist die äusserste Unterdrücking des Menschen, dem Belieben der jeweiligen Majorität oder siegenden Partei unbedingt unterworfen zu sein, jede Sicherheit und Unantastbarkeit seiner Rechte, ja seiner Existenz selbst zu entbehren¹. 'De vrijzinnigheid is, in den loop en afloop van haar theoretische rigting, noodwendig *despotiek*. Conventie en conveniëntie wordt grondslag van den Staat en rigtsnoer der Politiek. Het goedvinden der meerderheid, onder den naam van algemeen welzijn en publiek belang, is, in elke sfeer, de bron en toetssteen van waarheid en wet. Zelfstandig aanzijn en verkregen regt wijken voor de eischen van algemeenen wil en publieke dienst. Regt en vrijheid worden *verleend* en *vergund*, niet *erkend*².

In het licht dezer tegenstelling komt het eigenaardig karakter der door ons beleden leer nu noch beter uit. Wij vergenoegen ons niet met een droit divin 'dat, om zijn algemeenheid, ten opzigte van den wezenlijken toestand der aardsche betrekkingen, daarop geen invloed, geen punt van aanraking, geen vat heeft³'; met de stelling der halfheid, dat 'die weltliche Gewalt zwar ihrem Wesen

¹ Aldaar, bl. 18.

² *De Ned.*, n° 470. Vg. n° 413.

³ *GWhertz. en Eensgez.*, bl. 502.

nach (*materialiter*) von Gott sey, aber ihrer bestimmten Form nach (*formaliter*), d. i. was die bestimmte Regierungsform und die bestimmten Regenten betrifft, sey sie vom Volke oder die Gemeinde (*a populo vel communitate*), sohin nicht göttlichen sondern menschlichen Rechtes¹. Een zóódanige ‘ondergeschiktheid aan Gods oppergezag, welke geen bezwaar in den weg legt aan eenigerlei revolutionairen eisch²’, is stilzwijgende erkenning, niet *ontkenning*, van de radikale Volkssoevereiniteit. ‘Der Schlus z liegt dann auf platter Hand, wenn die Menschen nur nicht die obrigkeitliche Gewalt überhaupt abschaffen, sondern bloz einen bestimmten König absetzen, so sündigen sie nicht gegen eine göttliche Institution³’. ‘Zoo het gezag’ — zij het ook niet *in het algemeen, in het afgetrokkene*, maar dan toch, gelijk het op ieder tijdstip belichaamd is in *bepaalde personen* — ‘slechts op het voorwaardelijk goedvinden der menschen, door wie de politieke vereeniging gevormd is, berust, dan is ieder Gouvernement regtens aan de uitspraak der bevolking, voor den ongehoorzame straks in vlamme nd revolutieschrift leesbaar, ondergeschikt⁴. Dat is de onvermijdelijke kon-

¹ *Stahl, Phil. des Rechts*, bl. 293.

² *GWhertz. en Eensgez.*, bl. 503.

³ *Stahl*, t. a. p. bl. 293.

⁴ *GWhertz. en Eensgez.*, bl. 543.

zekwentie van het revolutionaire Staatsrecht, waardoor gezach en vrijheid beide te-loor gaan. En daartegen is geen behoedmiddel, dan in de leer, door ons verkondigd: dat namelijk 's menschen gehoudenheid tot onvoorwaardelijke onderwerping aan den hoogsten Wetgever en Koning, aan Zijne geboden en ordeningen, hem eerbiediging van de bestaande staatsinrichting en gehoorzaamheid aan de bestaande Overheid, voorzoover niet het: 'men moet Gode meer gehoorzamen dan den menschen' te-pas-komt, ten gebiedenden plicht maakt.

En leidt nu deze leer, gelijk men ons tegenwerpt, met noodzakelijkheid tot slaafsche onderwerping aan icdere dwingelandij, en tot onvoorwaardelijk huldebetoon aan elken geweldenaar die van het Hoog gezach zich weet meester te maken?

Geenszins.

Wij laten het goddelijk recht niet 'even weifelend en ontrouw van de eene regering op de andere overgaan, als de hovelingen, die heden den eenen vorst nog vleijen en morgen de voeten van zijn moordenaar kussen¹'. Dat is 'de leer van het *Droit Divin* niet: het is veelcer de heden-daagsche politick van het tot stand gebragte feit, krachtens welke de voorspoed aan het wanbedrijf regt geeft; stelselmatig, vermits het Gouvernement de wisselende uitdrukking is van een Volkswil die

¹ Opzoomer, *Polit. Bijdragen*, bl. 105.

zich telkens in de overmagt der meerderheid op wettige wijs kenbaar gemaakt heeft. Dit onmiddelijk huldebetoon aan het triumferend onregt is aan het beginsel niet dat we belijden, maar dat we bestrijden, ontleend¹. Wij vergen, ja, op grond van Gods Woord, gehoorzaamheid aan de bestaande Overheid; doch enkel aan de *wettig*-bestaande. Wij nemen het: 'alle ziele zij den Magten over haar gesteld, onderworpen, want er is geen magt dan van God' in een gezonden zin, en achten het geen plicht, 'den gekroonden roover, die gisteren onzen wettigen Vorst ontroond heeft, heden als eene van God verordineerde magt te beschouwen²'. Dat is geen inkonzekwentie. We moeten wel weigeren, 'de apostolische vermaning op te vatten in een zin, die haar in flagranten strijd zou brengen met den algemeenen geest der Christelijke zedelee, en dus niet de ware, niet de door Paulus bedoelde zijn kán³'. We moeten een opvatting wel afwijzen en verwerpen, die 'het geheele Evangelie tegen zich heeft. Het is nóch eene psychologische interpretatie, nóch eene naar de Analogia fidei, die alzoo op grond van het Christendom een vrijbrief zou geven voor geweld en heiligschennis⁴'.

¹ *GWhertz. en Eensgez.*, bl. 544 en 545.

² *Ong. en rev.*, bl. 51.

³ *De Ned.*, n° 1129.

⁴ Aldaar.

Doeh is men, ten minste tegenover de *wettige* Overheid, uit kracht van ons beginsel, gehouden, slaafs den nek te krommen onder het juk harer tirannij?

Voorzeker evenmin. Men bedenke toch, dat 'de gehoorzaamheid, uit onderwerping aan God geboren, naar den eisch van de wetten Gods geregeld en beperkt wordt ¹'. Dat 'passiver Widerstand' (dat wil zeggen: 'eine Versagung des Gehorsams für dieses Bereich, der sich selbst dem Zwange der Obrigkeit zu entziehen das Recht hat ²') 'der Christenheit gegen die Befehle der Obrigkeit auferlegt ist, wo diese gegen das göttliche Gebot sind ³'. Bovenal, dat de plicht der gehoorzaamheid de gehoudenheid tot lafhartig zwijgen en laaghartig goedstemmen geenszins in zich sluit. Dat het, ook bij 'ausnahmsloser Verwerfung der Empörung, nicht auf knechtische Unterwerfung abgesehen ist, sondern dasz der tyrannischen Obrigkeit die Verweigerung des Gehorsams' (door het nalaten van het gebodene; doch gepaard met het dragen van de straf) 'und das Zeugnisz für Recht und Wahrheit und das strafende Wort entgegengesetzt werde, *nur nicht die körperliche Gewalt* ⁴'.

¹ *Ong. en rev.*, bl. 55.

² *Stahl, Staatslehre*, bl. 549, noot.

³ *Stahl, Der Protest. als polit. Princip.*, bl. 19.

⁴ *Stahl, Staatslehre*, bl. 556.

Daarbij: al ontkennen we, dat 'het onregt bevoegdheid geeft tot verbreken van eene heilige betrekking¹', we achten het daarom geen 'Empörung, wenn der höchsten Obrigkeit von denen Widerstand und Gewalt engegengesetzt wird, die nach der Verfassung selbst dazu berufen sind²'. Vandáár dat we b. v., met een Luther (die overigens, evenals Kalvijn en heel de 'Phalanx evangelischer Theologie, die unbedingte Verdammlichkeit der Empörung mit einer Nachdrücklichkeit und Gedankendurchbildung herausgestellt hat, wie sie vorher nicht da gewesen³'), den gewapenden weerstand der Duitsche Keurvorsten tegen de machtsaanmatiging van Keizer Karel V gewettigd rekenen. En dat, zonder in het minst aan onze leer ontrouw te worden. Want het is eerbiediging van de bestaande staatsinrichting, en *dientengevolge* gehoorzaamheid aan de wettige Overheid, die door ons wordt gepredikt; en daarmee is het volkomen-vereëenigbaar, dat de Overheid, wanneer ze harerzijds zich schuldig maakt aan vertreding van die staatsinrichting, van verkregen rechten en vrijheden, daaraan langs den, door de staatsinrichting zelve aangewezen, weg worde teruchgebracht.

Men gelieve eindelijk ook-noch-dit te bedenken:

¹ *Ong. en rev.*, bl. 56.

² *Stahl*, t. a. p., bl. 557, noot.

³ *Stahl*, t. a. p., bl. 550.

dat, volgens onze eigen bekentenis, ons beginsel niet *absoluut-toepasselijk* is. 'Wij droomen van geene heiligheid der Dynastien, die in denzelfden zin als in den Huize Davids erfelijk zij¹'. We stellen aan de volken den onredelijken en onhoudbaren eisch niet van 'lijdelijke onderwerping, ook in het tergendste onregt'. Er zijn omstandigheden denkbaar, de wereldgeschiedenis heeft het in menig voorbeeld treffend geleerd, waarin opstand tegen de wettige Overheid en verplaatsing van het Gezach het eenig redmiddel blijkt te zijn eener in haar grondslagen bedreigde maatschappij. Stahl erkent het, 'dasz es Lagen auszerordentlichen Art in der providentiellen Führung der Völker giebt (wo entweder die bestehende Rechtsordnung und ihre Güter, oder die natürlichen unentbehrlichen Rechte, Leben, Keuschheit u. s. w. gegen die die Obrigkeit geschützt werden sollen), in welchen die Empörung zwar keinesweges sächlich und nach sicherer Erkennbarkeit gerechtfertigt ist, aber doch dem menschlichen Urtheil aus dem allgemeinen Gebot entzogen bloz bei dem Gewissen der Betheiligten und unter dem Gerichte Gottes steht²'. En noch-onbewimpelder luidt de verklaring van Groen: 'Ook een Volk bezit regten, die een dwingeland niet ligt op den duur straffeloos vertreedt³'. Er

¹ *Ong. en rev.*, bl. 50.

² *Stahl*, t. a. p., bl. 557.

³ *GWhertz. en Eensgez.*, bl. 309.

zijn revoluties geweest, 'even regtmatig in oorsprong als in strekking'; dezulken die, uit verregaande onderdrukking ontstaan, het behoud van vrijheid en regt bedoelden en bewerkten ¹.

Tegen de deugdelijkheid van het beginsel-zelf bewijst dat toelaten van uitzonderingen in de toepassing, niet het minste. 'Alle jene Kasuistik, bei welcher sich die Unmöglichkeit, ein Princip folgerichtig durchzuführen, ergiebt, beweist nicht die Unrichtigkeit des Princip, sondern nur die Unvollkommenheit der irdischen Zustände ²'. En 'neem het Droit Divin weg: dan is het gezag *conventioneel*. Dan heeft Rousseau in het *Contrat Social* gelijk. Dan is de *radicale Volkssouvereiniteit* de grondslag van Staatsregt en Politiek. Dan wordt men, door de ontwikkeling der theorie, langs een hellend vlak, naar den afgrond geleid. Zonder de Souvereiniteit bij de gratie Gods, is geen gezag denkbaar, geen Koningschap, geen Parlementair Gouvernement, geen welingerigte Republiek; niet anders dan een Revolutionaire toestand, met eene regeling der Magten die uitloopt op wijzigingen in een voortdurenden strijd; in een onvermijdelijk antagonisme, waarbij de Overheid, magteloos of oppermagtig, voor het geweld bezwijkt, of zich staande houdt door geweld ³.

¹ N. G., II bl. 131.

² Stahl, t. a. p., bl. 254.

³ De Ned., n° 706.

Er moet een keuze worden gedaan. Men late zich toch niet-langer door vooroordeelen op een dwaalspoor brengen. Men meene toch niet-langer, dat 'ook hier de antirevolutionaire leer hare hoogste volmaking, haren onmisbaren grondslag alleen in de Kerk van Rome vindt¹'; dat het goddelijk recht der Overheid — deze 'ächt und konsequent protestantische Erfinding', gelijk het door een hoofdorgaan der Ultramontaansche partij niet ten-onrechte werd genoemd² — interventie van den Paus wettigt en noodzakelijk maakt. Die interventie past in het systeem der Roomsche Kurie, volgens hetwelk de Kerk de twee zwaarden heeft, het wereldlijke en het geestelijke, het eene op haar wenk, het andere door haar hand te voeren³; de Staat 'dem göttlichen der Kirche übergebenem Gesetze nachkommen' moet⁴; koördinatie der beide Machten een ondenkbaar iets is⁵; tegenover de Kerk, die de heerschappij van Christus op aarde moet vestigen, 'kein Recht, keine Schranke, kein Unterschied der Person gilt⁶'. Wanneer de wereld-

¹ *Fruin, Het antirev. Staatsregt*, bl. 40.

² *Historisch-politische Blätter*, 1852, bl. 402. Vg. *Vorläufer, Gesch. der phil. Moral, Staats- und Rechtslehre* (1855), bl. 221.

³ *Phillips, Kirchenrecht*, II bl. 506. Vg. III, bl. 256—258.

⁴ Aldaar, II bl. 520. Vg. bl. 534.

⁵ Aldaar, II bl. 618—619, en 626—628.

⁶ Aldaar, II bl. 383—384.

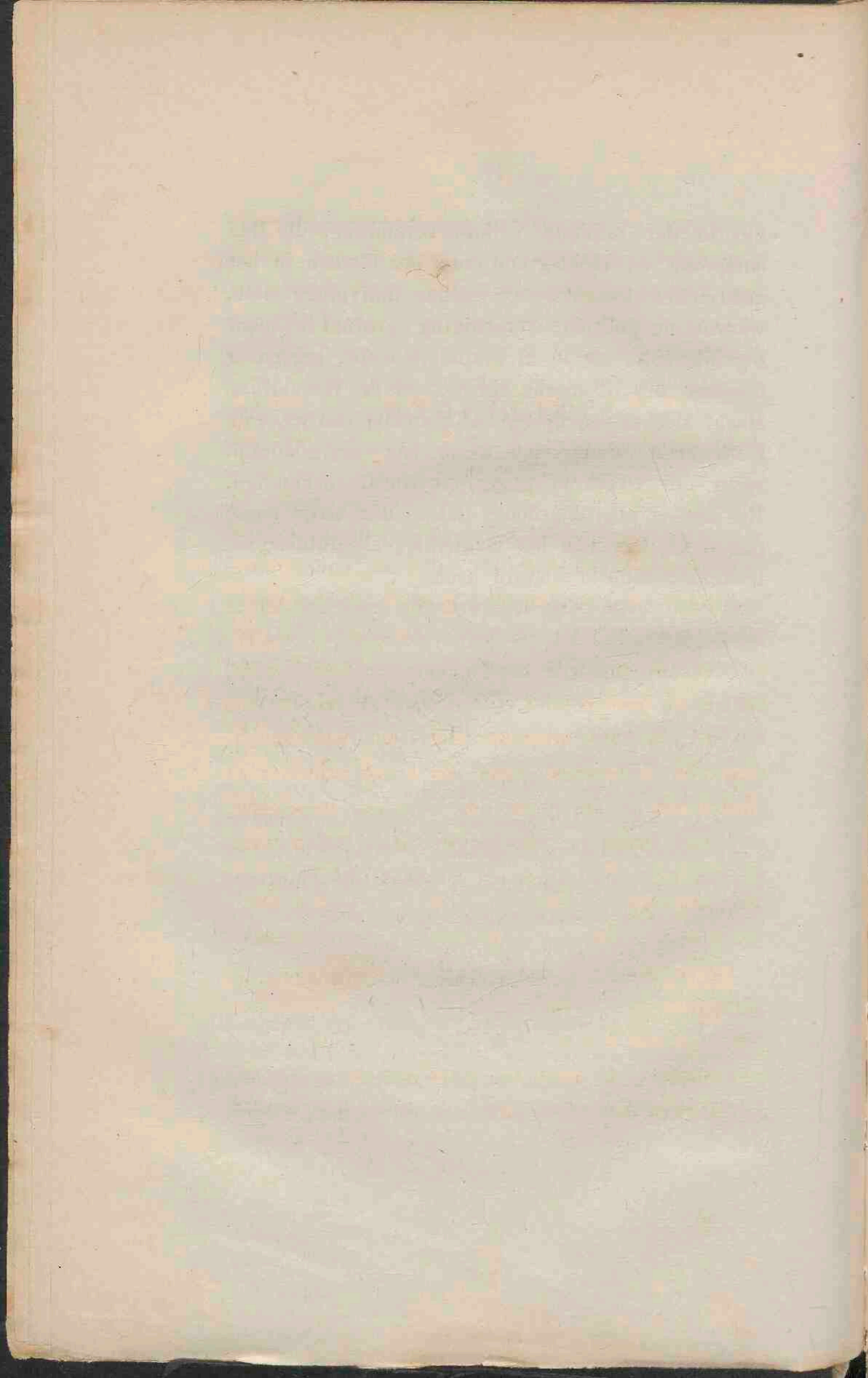
lijke Overheid, als alleen een *afgeleide* macht bezittend, aan de Geestelijke, de oorspronkelijke die rechtstreeks door Christus-zelf is ingesteld¹, ondergeschikt en verantwoordelijk is, ligt de gevolgtrekking voor-de-hand, dat de Paus, het hoofd der Kerk, onderdanen van den plicht der gehoorzaamheid aan hun wettige Overheid kan ontslaan². Doch juist tegenover die theokratiesche opvatting wordt door ons, op het voetspoor der Hervormers, de leer gepredikt, dat 'die weltliche Obrigkeit ihr Ansehen nicht von eine auf übernatürlichen Weise durch besondere That Gottes empfangenen Vollmacht herleitet, dasz Christus sie dem Petrus, Petrus dem Papste, der Papst den Könige übertragen, sondern auf natürliche Weise aus der allgemeinen Ordnung Gottes, aus dem Gebote: "seyd gehorsam der Obrigkeit!" En 'daraus ergiebt sich, dasz die weltliche Obrigkeit *unmittelbar von Gott* ist, nicht durch den Papst vermittelt, und dasz sie eine *unabhängige* Gewalt von Gott hat, nicht untergeben dem Papste³. Het is juist 'dieses ursprüngliche und selbständige Ansehen der weltlichen Obrigkeit von Gott', hetwelk; niet-enkel tegenover de

¹ Aldaar, II bl. 486—488. Vg. *Stahl, Die kathol. Widerlegungen*, bl. 14—18.

² Aldaar, II bl. 633—635. Vg. over deze kwestie vooral *Stahl, Die kath. Widerl.*, bl. 31—41.

³ *Stahl, Der Protest. als polit. Princip*, bl. 15 en 16.

theorie der radikale Volkssoevereiniteit, die den oorsprong en rechtsgrond van het Gezach in het goedvinden der vrije en gelijke individuen stelt, waaruit de politieke vereeniging gevormd is; maar tegelijk ook, en in niet mindere mate, tegenover de leer der Roomsche Kurie, dat de Wereldlijke Macht slechts een opzegbaar mandaat van wege de Kerk heeft; onder den naam van 'het goddelijk recht der Overheid' door ons wordt verkondigd. En het is juist-dáárdóór, dat in den strijd onzer dagen die leer van het goddelijk recht dubbele beteekenis, dubbele waardij heeft.

STELLINGEN.

1.

Ortolan moge gelijk-hebben in zijn beweesing (*Droit pénal*, § 1358), dat 'la peine de mort en matière politique est proscrite par l'opinion commune'; tóch, stellen wij met Beseler (*Comm. zum Preuss. Strafgesetzbuch*, p. 93), 'musz als allgemeine Regel gelten, dasz das Verbrechen gegen das Ganze schwerer zu ahnden ist als das gegen den Einzelnen begangene, und dasz demjenigen die höchste Strafe treffen musz, welcher den Staat in seiner Existenz und Integrität gefährdet.'

2.

Art. 6 Strafv. geeft aanleiding tot noodeloos oponthoud.

3.

Art. 379 C. P. wordt, naar het schijnt, sints 7 Mei 1851, door den Hoogeraad verkeerd geïnterpreteerd.

—
4.

Ten onrechte wordt verjaring, ook in ónze strafwetgeving (*W. v. Sv.* a. 461 vlgg.) bij eigenlijkgezegde misdaden toegelaten.

5.

‘Eine Gesetzgebung, welche auf den Mord nicht die Todesstrafe, sondern nur Freiheitsstrafe setzte, würde das Gesetz, welches das Leben schützt, nicht in seiner vollen Heiligkeit erhalten, also weit entfernt eine menschliche zu seyn, würde sie im Gentheil die Achtung vor dem Menschenleben verläugnen, sie wäre eine ungerechte Gesetzgebung’ (*Stahl*).

6.

‘Die Strafe, auch die Todesstrafe abschaffen kann das Christenthum nicht, aber die Besserung als ein eben so bedeutendes Moment anstreben als die Strafe, die Strafanstalten zu Rettungsanstalten machen, das kann und soll das Christenthum’ (*Stahl*).

7.

De Regeering handelt wijselijk, met van haar Oostindiesche ambtenaren opleiding hier-te-lande te vorderen.

8.

Evenzeer als dadelijke en volkomene vrijmaking der slaven in onze Westindiesche bezittingen me plicht schijnt, evenzeer dunkt het recht der eigenaars op behoorlijke schadeloosstelling me onbetwistbaar.

9.

De koloniale oppositie beweert in een van haar organen (*De Indier*, 1858, n° 8): 'Men verwijt der koloniale oppositie, dat zij ijvert voor vrijheid van drukpers, en laat het voorkomen alsof zij die vrijheid ook zou verlangen voor de Javanen. Dit nu is *in volkomen strijd met de waarheid.*' — De discussies over het Indiesche Regeerings-reglement bewijzen het tegendeel.

10.

Thorbecke beweert zeer ten onrechte (*Bijdrage* enz. p. 21), dat onder de heerschappij der Grondwet, gelijk ze in 1815 was herzien, 'de Landswetgever, ZONDER OP DE GRONDWET ACHT TE SLAAN, de kolonien aan haar lot overliet.'

11.

In onze Oostindische bezittingen behoort de vrijheid van drukpers eêr te worden beperkt dan uitgebreid.

12.

Art. 123 van het Indiesche Regeerings-reglement verdient goedkeuring.

13.

Onze gemeenteraden dienden wat-meer gedachtig te zijn aan de juiste en geestige opmerking van Anselm Feuerbach (*Lehrbuch*, § 22, Anm. 2): 'Sehr leicht kann die Polizeystrafgesetzgebung misbraucht werden, um alle menschliche Freiheit in Fesseln zu

—

schlagen, und aus dem Bürger eine lebendige chinesische Puppe zu machen, die kein noch so unschuldiges Schritthen thun kann, ohne in Strafe zu fallen.'

14.

Wij zeggen met Groen van Prinsterer (*Verscheidenheden* enz., p. 207):

'Dat de opdracht der Souvereiniteit' (aan het Huis van Oranje) "in 1813 onherroepelijk geschied is.

'Dat deze Souvereiniteit, dien ten gevolge, in de Grondwet van 1814, als een voor de toekomst voldongen feit, met de gelukkige uitdrukking *is en blijft* opgeteekend werd.

'Dat de Grondwet van 1815 haar, dien ten gevolge, als een historisch en onwaardebaar element, met den gewijzigden titel van *Kroon*, overgenomen heeft.'

15.

De Regeering schijnt, bij gelegenheid van de Grondwetsherziening in 1848, de beteekenis van den census niet te hebben doorzien, toen de vrijstelling der gedoktoreerden van dien census door haar geschrapt werd uit art. 72 van het ontwerp der Staatskommissie.

16.

Het afstemmen der Begrooting om redenen, *buiten* die begrooting gelegen, is een inbreuk op het prerogatief, der Kroon bij art. 73 GW. voorbehouden.

—
17.

Het koninkrijk der Nederlanden droeg, reeds door den aard der samenvoeging van België met Noord-Nederland, de kiem der ontbinding in zich.

18.

‘Art. 198 der Grondwet is onvereenigbaar met het zoo teregt bij Art. 196 aangenomen stelsel eener stuks- en traspwijze herziening, eener met de behoefte der Natie voortlevende Grondwet’ (*Groen van Prinsterer*).

19.

Het schijnt mij een dwaling, te beweeren, dat het in 1848 aan de Tweede Kamer toegekende recht van amendement ‘niets anders is dan het regt van initiatief toegepast op voorstellen des Konings.’ Ik zeg met Thorbecke: ‘Men moet het *systeem* en de *grondslagen* goedkeuren van een voorstel, dat men tracht aan te vullen en te verbeteren.’

20.

Konzolidatie is een voortreffelijk, kodifikatie een allerverderfelijkt icts.

21.

‘Der Beruf des Gesetzgebers bewährt sich nicht bloß daran, die rechte *Saat*, sondern auch die rechte *Zeit* der *Aussaät* zu treffen’ (*Jhering*).

22.

De uitspraak van Macknight is, met het oog op

de geschiedenis onzes tijds, wel niet te hard: 'Congresses of diplomatists and sovereigns are, in fact, monstrosities in politics, and mere convenient apologies for tyranny.'

23.

'I never liked this continual talk of resistance, and revolution, or the practice of making the extreme medicine of the constitution its daily bread. It renders the habit of society dangerously valetudinary: it is taking periodical doses of mercury sublimata, and swallowing down repeated provocatives of cantharides to our love of liberty' (*Burke*).

24.

'Es ist nicht eine Forderung der Vernunft und der Gerechtigkeit, welche die Kopfwahlwahlen erheischt, im Gegentheil, es ist das eine Forderung der Unvernunft und der Ungerechtigkeit. Es ist eine unträgliche Tyrannei, dass die gebildete und besitzende Klasse der Mehrzahl der Besitzlosen preisgegeben werden soll. Es ist ein unträglicher Zustand des Vaterlandes, dass die gesetzgebende Gewalt ihrem Schwerpunkt nach in die Hände gegeben werden soll, welche nicht geeignet sind, das Wohl des Vaterlandes zu fördern' (*Stahl*).

25.

'Onder den invloed van het *liberalisme*, is de *voorgewende* onschendbaarheid des Konings het middel,

—
waardoor het Koningschap, niet *beschermd*, maar *ter zijde gesteld* wordt' (*de Nederlander*).

26.

'Der Volkswille ist in Wahrheit am meisten befriedigt und realisirt, wenn die verschiedenen Elemente und Stellungen im Volke, jede nach ihrem wirklichen Gewicht bei der Vertretung und ihrer Wahl konkurriren, nicht wenn alle Individuen gleichmäszig konkurriren' (*Stahl*).

27.

'Het *algemeen belang* is even als de uitdrukking *openbare orde*, *algemeene rust* en dergelijke meer, vergelijkbaar bij een *passé-partout* waarmede men elke deur, elke binnendeur opent, waartegen geen slot bestand is' (*Groen van Prinsterer*).

28.

'Men moet de bijzondere scholen niet betreuren, maar die integendeel beschouwen als eene bijdrage van particulieren aan de gemeene zaak, waarvoor anders het Bestuur moet zorgen. Een land waar enkel bijzondere scholen zijn, zou zich zeer wel kunnen bevinden. Het onderwijzen is gcene taak van regering. De Regering moet alleen voor een publiek onderwijs zorgen omdat de bijzondere personen gemeenlijk te kort schieten' (*Thorbecke*).

—
29.

Oostenrijk had, in den oorlog tegen Sardinië en Frankrijk, het goedrecht aan zijn kant.

30.

Behartigenswaardig is de schoone uitspraak van Stahl: 'Dasz die Gesamtheit der Völker den Beruf hat, die untersten Fundamente sittlich politischer Ordnung, wenn sie bei einem Volke weichen, zu stützen, das ist eine unläugbare Wahrheit. Nur wäre es einseitig, die Fundamente einzig und allein in der Monarchischen Gewalt zu suchen. Eine Intervention, welche den Monarchen in seine volle Gewalt einsetzt, aber dem Volke weder gegen Ausschweifung der Reaction, noch für Sicherung wirklich begründeter Rechte und Herstellung eines gesetzlichen Zustandes zu Hülfe kommt, kann sich nicht sittliche Ehrfurcht erwecken und das öffentliche Bewusstseyn befriedigen. Sie gewährt deszhalb auch nur augenblickliche äuszere Wiederherstellung, aber begründet nicht die Gesinnung, welche allein die Wiederherstellung dauernd zu verbürgen im Stande ist.'

31.

Art. 1471 B. W. bewijst het tegendeel van hetgeen Opzoomer, in strijd met art. 1462, er uit afleidt: dat namelijk 'de vergelijking' der wederzijdsche schulden, ja, 'van regtswege plaats heeft, en de schulden elkander vernietigen van het oogenblik af, waarop zij

—

tegenover elkander staan, *maar onder ééne voorwaarde, deze namelijk, dat de vergelijking wordt ingeroepen.*'

32.

Juist is de beslissing van den Hoogeraad (bij arrest van 19 Mei 1859), dat de beleeningskontrakten, gelijk die worden gesloten in den vorm van een koopkontraakt met recht van wederinkoop, niet-enkel den *vorm*, maar ook de *rechtskracht* van het koopkontraakt bezitten.

33.

Art. 1860 § 1 B. W. belet geenszins, dat men voor een schuldenaar zich borg stelle, ook-tégen zijn wil.

34.

De uitlegging, die Opzoomer van art. 1743 B. W. geeft, is gewrongen, en met zijn eigen systeem van wetsuitlegging in lijnrechten strijd. Op zúlk een manier mag men kontradikties niet wechnemen uit de wet.

Eenvoudiger hulpmiddel schijnt het me, zoo we in art. 1744, bij de woorden: '*De bepaling van het voorgaande artikel*', ons denken: niet den héelen inhoud van art. 1743, maar van dien inhoud dit ééne en voornaamste, dat er (in het algemeen) *zorg* moet worden aangewend door den bewaarnemer.

35.

Onze wetgever heeft de stoute stelling, die hij in art. 3 *Alg. Bep.* had uitgesproken, in art. 13 *Alg. Bep.* zelf weêr teruch moeten nemen.

—
36.

Het leidt tot ongerijmdheden, en is derhalve in strijd met een gezonde wetsuitlegging, aan te nemen dat ook het statutum *personale* van den vreemdeling door art. 9 *Alg. Bep.* wordt beheerscht.

37.

De bepaling van ons burgerlijk recht (B. W. art. 342 § 1), 'dat het onderzoek naar het vaderschap verboden is', verdient, in en om haar algemeenheid, afkeuring.

38.

Van orderbiljetten, afgegeven voor een schuld, uit spel of weddenschap geboren, kan in-rechten geen betaling worden gevorderd.

39.

'De faillietwet heeft een te uitgebreid veld van toepassing, te weten, ook op den kleinhandel, waarvoor zij niet berekend is' (*Holtius, Het Ned. Faillietenrecht*, p. 537).

40.

Wat in art. 675 § 1 W. v. K. het fraaije bijvoegsel: '*zonder dat daaruit eenige verlenging voortspriut van den tijd, door de wet vastgesteld, om het abandonnement te moeten doen*', betoekent, is me een raadsel.

41.

In onze wet, die de begrippen: *eigenaar* van een

—

schip, en *reeder*, zoo zorgvuldig onderscheidt, behoorde niet telkens van '*mede-reeders*' te worden gesproken. Zulke pleonasmen zijn zeer afkeurenswaardig.

42.

Het tweede lid van art. 6 W. v. K., beginnende met de woorden '*alles onverminderd*', kan als niet-geschreven worden beschouwd.

43.

Het assureeren '*op behouden varen*' leert, gelijk zoovele andere zaken, op een treffende wijs, hoe machteloos de geschreven wet is om diepgewortelde kostumen door haar bedreigingen uit te roeijen.

44.

Onder de *onvrije* lading, bedoeld bij art. 503 § 2 W. v. K., is enkel te verstaan de lading die *onveilig* en *niet-neutraal* is; geenszins ook de zoodanige *waarvan de uitvoer ten gevolge van oorlog verboden is* (Vonnis der Amsterdamsche rechtbank, 30 Juni 1859).

45.

Het jongste voorstel tot tariefshervorming is terecht door onze Eerste Kamer verworpen.

46.

Het kultuur- en konzignatie-stelsel, door van den Bosch in onze Oostindische bezittingen ingevoerd, behoort te blijven bestendig.

1911/64

47.

De absolute vrijmaking van den arbeid heeft hem slaaf gemaakt van het kapitaal.

48.

De grondbelasting draagt den naam van *belasting* zeer ten onrechte.

49.

De oprichting van de Handelmaatschappij heeft heilzaam gewerkt.

50.

Bij eventueele hervorming van ons hooger-onderwijs behoort de verplichte beoefening van het Romeinsche recht door den aanstaande rechtsgeleerde te worden bestendigd.

51.

Illud, conditionem in praeteritum retrotrahi, non per *fictionem* explicandum est, sed ex ipsa conditionis natura manat.